

ORDU
ÜNİVERSİTESİ

ÜNYE İKTİSADİ VE İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Ordu Üniversitesi Ünye İİBF Adına Sahibi
Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
Prof. Dr. Gürol ÖZCÜRE

Editör

Doç. Dr. Merter AKINCI

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Gönül YÜCE AKINCI
Doç. Dr. Oğuz TÜMTÜRK
Dr. Işın KORTAN SARAÇOĞLU
Dr. Çiğdem GÖRGÜN
Dr. Hatice ÖZKAN

Danışma Kurulu

Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU
Prof. Dr. Şeref KALAYCI
Prof. Dr. Ali KOÇ
Prof. Dr. Cem SAATÇİOĞLU
Prof. Dr. Hayrettin USUL
Prof. Dr. Ömer YILMAZ

Yazı İşleri

Volkan ÇÜMENLİ

ISSN: 2602-2192

Haziran 2022 Cilt: 5 Sayı: 1

MAKALELER

**Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun
Örneği**
Gizem ŞİMŞEK

Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi: Taşeron Çalışma
Bülent TIRAYKI

**Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Mevcut Tarımsal
Yapısının Analizi**
Serdar Han KUZU

CİLT: 5 SAYI: 1 HAZİRAN 2022

ÜNİVERSİTE
İKTİSADİ VE
İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ÜNNE İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 5

Sayı: 1

Haziran 2022

SAHİBİ

Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Prof. Dr. Gürol ÖZCÜRE

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Merter AKINCI

EDİTÖR YARDIMCILARI

Doç. Dr. Gönül YÜCE AKINCI

Doç. Dr. Oğuz TÜMTÜRK

Dr. Işın KORTAN SARAÇOĞLU

Dr. Çiğdem GÖRGÜN

Dr. Hatice ÖZKAN

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU – Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

Prof. Dr. Şeref KALAYCI – Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ali KOÇ – Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Cem SAATÇİOĞLU – İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Hayrettin USUL – İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer YILMAZ – Atatürk Üniversitesi

SEKRETERYA VE YAZI İŞLERİ

Volkan ÇÜMENLİ

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Gölevi Mevkii, Devlet Sahil Yolu

Posta Kodu: 52300, Ünye-Ordu/TÜRKİYE

Telefon: 0 452 323 82 55

E-Posta: volkancumenli@gmail.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/uiibfd>

Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yılda İki Kez Haziran ve Aralık Aylarında Yayımlanan Hakemli Bir Dergidir. Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi I2OR, Scientific Indexing Services, ResearchBib, ASOS İndeks ve Eurasian Scientific Journal Index tarafından indekslenmektedir. Bu Dergide Yayımlanan Makalelerin Bilim ve Dil Bakımından Sorumluluğu Yazarlarına Aittir. Dergide Yayımlanan Makalelerin Yayın Hakkı Ordu Üniversitesi Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne Aittir ve Yayıncının İzni Olmaksızın Hiçbir Şekilde Çoğaltılamaz. Yayımlanan Makaleler, Kaynak Gösterilmek Suretiyle Kullanılabilir. Makalelerdeki Düşünce, Görüş ve Varsayımlar Eser Sahiplerine Aittir; Ordu Üniversitesi Sorumlu Tutulamaz.

TARANILAN İNDEKSLER

I2OR

Scientific Indexing Services

ResearchBib

ASOS İndeks

Eurasian Scientific Journal Index

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği..... 1
Gizem ŞİMŞEK

Araştırma Makalesi

Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi: Taşeron Çalışma..... 17
Bülent TIRYAKI

Araştırma Makalesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Mevcut Tarımsal Yapısının Analizi..... 30
Serdar Han KUZU

Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği

Gizem ŞİMŞEK

Özet

1970'li yıllarda sosyal bilimler alanında ortaya çıkan tarımda dönüşüm tartışmaları, kapitalizmin tarımdaki gelişim yönü ve kırsal bölgelerdeki sosyal ve ekonomik ilişkileri nasıl etkileyeceği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Söz konusu dönemde Türkiye'de tarımda dönüşüm tartışmalarının alevlendiği ve bu doğrultuda yapılan çalışmaların arttığı görülmüştür. 1980'li yıllara gelindiğinde ise Türkiye tarımında neoliberal politikaların etkisinin oldukça hissedilmekte ve tarımda dönüşüm sürecinin başladığı görülmektedir. Ancak tarımda gerçekleşen bu dönüşüm üzerinde yapılan alan araştırmalarında azalma meydana gelmiştir. Oysaki yaşanmakta olan bu süreç, tarım sektöründeki istihdam ve üretim yapılarında ciddi değişiklikler meydana getirmektedir. Dolayısıyla Türkiye tarımında yaşanan bu gelişmelerin anlaşılabilmesi ve takip edilebilmesi ancak alan çalışmalarının nitelikli biçimde artırılması ile mümkündür. Mevsimlik tarım işçiliği söz konusu dönüşüm ile birlikte tarımsal istihdamda ön plana çıkan çalışma biçimlerinden biridir.

Tarım sektörünün emek yoğun çalışma biçimi olan mevsimlik tarım işçiliği gerek çalışma koşulları gerek yaşam koşulları açısından oldukça zorlayıcı bir istihdam biçimidir. Hem uzun çalışma saatleriyle hem güvence yoksunluğuyla çalışan işçiler sosyal ve ekonomik yönden toplumun dezavantajlı grupları içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle çalışma ve yaşam koşullarının tespiti ve iyileştirilmesi için yapılan alan çalışmaları oldukça önemlidir. Bu çalışma, fındık hasadında çalışmak amacıyla Giresun ilinin Bulancak ilçesine gelen ve bölgede yaşayan işçiler ile dayabaşlıları, bahçe sahipleri arasında süregelen enformel ilişki yapısını ele almaktadır. 2017 yılında gerçekleştirilen çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Nicel veriler açık ve kapalı uçlu soru formlarından, nitel veriler ise derinlemesine görüşmeler ve katılımlı gözlemlerden elde edilmiştir. Böylece Bulancak ilçesinde fındık hasadında çalışan işçilerin sosyal ve ekonomik durumlarını kapsayan genel bir görüntü çizilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik Tarım İşçiliği, Fındık İşçileri, Göç, Giresun.

Seasonal Workers in Hazelnut Agriculture: The Case of Giresun

Abstract

The discussion of transformation in agriculture, which emerged in the field of social sciences in the 1970s, focuses on the development direction of capitalism in agriculture and how it will affect social and economic relations in rural areas. During this period, it was seen that the debates on transformation in agriculture in Turkey flared up and the studies carried out in this direction increased. When it comes to the 1980s, the affection of neoliberal policies in Turkey's agriculture is felt and it is seen that the transformation process in agriculture has begun. However, there has been a decrease in field studies on this transformation in agriculture. However, in this ongoing process brings about serious changes in the

* Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri A.B.D Doktora Öğrencisi, gizemyasar23@gmail.com

employment and production structures in the agricultural sector. Therefore, it is possible to understand and follow these developments in Turkish agriculture only by increasing the field studies in a qualified way. Seasonal agricultural work is one of the working forms that come to the fore in agricultural employment with the said transformation.

Seasonal agricultural work, which is the labor-intensive form of work in the agricultural sector, is a very challenging form of employment in terms of both working conditions and living conditions. Workers who work with both long working hours and lack of security are among the disadvantaged groups of the society in terms of social and economic aspects. For this reason, field studies for the determination and improvement of working and living conditions are very important. This study deals with the ongoing informal relationship structure between the workers who come to the Bulancak district of Giresun province to work in the hazelnut harvest and live in the region, the dayibasi (*leader of worker group) and the garden owners. In the study carried out in 2017, qualitative and quantitative research methods were used together. Quantitative data were obtained from open and closed-ended questionnaires, and qualitative data were obtained from in-depth interviews and participatory observations. Thus, a general image covering the social and economic conditions of the workers working in the hazelnut harvest in Bulancak district has been tried to be drawn.*

Keywords: Seasonal Agricultural Work, Hazelnut Workers, Migration, Giresun.

Giriş

Mevsimlik tarım işçileri, Türkiye’de tarım ilişkileri içerisinde önemli bir paya sahiptir. Çoğunlukla ülkenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden hareket eden işçiler aileleri ile birlikte yılın büyük bir kısmını çeşitli ürünlerin ekim-dikim ve hasadında çalışarak geçirmektedir. Uzun yıllardır devam eden bu üretim ilişkilerindeki mevcut sorunlar süregelmekte, günlük hayatta ve basında ise yalnızca söz konusu koşullar nedeni ile gerçekleşen kazalar ve tartışmalar ile yer bulmaktadır. Öte yanda bu konuda yapılan akademik çalışmaların sayıca az olduğu görülmektedir. Söz konusu çalışmaların ağırlıklı olarak mevsimlik işçilerin mevcut çalışma ve yaşam koşullarındaki eksiklikleri sonuçlar halinde ortaya koyan durum raporları olduğu göze çarpmaktadır. Oysa Türkiye’de tarım ilişkilerindeki konumuna bakıldığında mevsimlik tarım işçiliği çok daha çeşitli kapsam ve yönleri ile ele alınması gereken bir alan olduğu görülmektedir.

Fındık tarımı Karadeniz bölgesi için önemli bir ekonomik faaliyettir. 2021 yılında 684 bin ton olarak hesaplanan fındık miktarının 303.909’u

Doğu Karadeniz bölgesinden elde edilmiştir.¹ Ayrıca Türkiye’de 2021 yılı fındık ihracatı 2 milyar 259 milyon 142 bin 7 dolar olarak gerçekleşmiştir.² Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışma Karadeniz tarımında önemli bir yeri olan fındık tarımında çalışma ilişkilerini çok yönlü ele almak ve mevcut koşulların temelindeki nedensellik ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışma, 2017 yılının Ağustos ve Eylül aylarında Giresun ili Bulancak ilçesinde gerçekleştirilen alan çalışmasını temel almaktadır.³ Gerçekleştirilen araştırma sürecinde fındık tarımının içerdiği üretim faktörlerine geniş ölçüde yer verilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda fındık işçilerinin yanı sıra bahçe sahipleri, tarım araçları ve dayıbaşları⁴ ile derinlemesine görüşmeler ve

¹ Detaylı bilgi için bakınız: “Bitkisel Üretim İstatistikleri” <https://data.tuik.gov.tr> (28.09.2022).

² Detaylı bilgi için bakınız: “Yıllara Göre Fındık ve Türkiye İhracatı” https://www.giresuntb.org.tr/ihracat_yil_tr.php (28.09.2022).

³ Bu araştırma 1 Ağustos- 10 Eylül 2017 tarihleri arasında, Giresun ili Bulancak ilçesinde gerçekleştirilmiş olan “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçilerin Çalışma ve Yaşam Koşulları: Giresun Örneği” adlı yüksek lisans tezindeki bulgulardan oluşturulmuştur.

⁴ Mevsimlik tarım işçiliğinde fındık üreticileri ile işçiler arasındaki çalışma ilişkilerinin kurulmasında önemli bir

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

gözlemler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca üretim ilişkilerinde önemli etkisi olan Fındık Üreticileri Sendikası (Fındık-Sen), Giresun İŞKUR Müdürlüğü, Bulancak Ziraat Odası, Bulancak İlçe Kaymakamlığı yetkilileri ile de derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Alan araştırması bulgularından hareketle bölgede çalışmakta olan mevsimlik tarım işçilerinin yerli⁵, Gürcü ve Kürt işçilerden oluşması nedeniyle işçi grupları arasında karşılaştırmalı analizlere yer verilmiştir. Bu nedenle çalışmanın nicel verileri Bulancak ilçesinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan 21 Gürcü, 21 Kürt fındık işçisi ve 19 bahçe sahibi ile gerçekleştirilen açık ve kapalı uçlu soruları içeren yarı yapılandırılmış soru formlarından elde edilmiştir. Diğer işçi gruplarına kıyasla azınlıkta olan yerli işçiler ise derinlemesine görüşmelere dâhil edilmiştir. Ayrıca çalışma sırasında karşılaşılan yaşları 14-17 aralığında olan çocuk işçiler de bu görüşmelerin içerisinde yer almaktadır.

İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde araştırmaya yönelik temel kavramlar ifade edilecek ve Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin tarihsel gelişimi kısaca ortaya konacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Giresun ili Bulancak ilçesinde gerçekleştirilen araştırmanın doğrultusunda fındık tarımında üretim ilişkileri analiz edilecektir. Ayrıca çalışmadan elde edilen sonuçlar üzerinde durularak, göz ardı edilen mevsimlik işçi emeği görünür kılınacaktır.

1. Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Türkiye’de Mevsimlik Tarım Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye bulunduğu konum nedeni ile dört mevsimin birlikte yaşandığı bir ülkedir. Yaşanan bu farklı iklimlerin özelliklerine bağlı olarak

yeri olan ve farklı bölgelerde çavuş, elçi ve aracı olarak adlandırılabilen kişilere dayıbaşı denir. Dayıbaşı bahçe sahibine işçi bulmak, çalışma koşulları ve yevmiyeler hakkında bahçe sahibi ile pazarlık yapmak, işçilerin sorunları ile ilgilenmek ve işçilere borç vermek gibi sorumlulukları üstlenen kişidir.

⁵ Çalışmada yerli işçiler kavramı ile Giresun bölgesinde yaşayan işçiler kastedilmiştir.

çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesi mümkün olmuştur. Söz konusu tarım ürünlerinin bakım ve hasat dönemlerinde gerçekleştirilen kısa süreli çalışmalar ise mevsimlik tarım işçiliği olarak ifade edilmektedir (Demir, 2015, s.180).

Mevsimlik tarım işleri üzerine yapılan bazı araştırmalarda mevsimlik tarım işleri ve gezici işler kavramlarının aynı anlamda kullanıldığı göze çarpmaktadır. Halbuki söz konusu iki kavram birbirinden oldukça farklıdır. Genellikle bir kereye mahsus gerçekleştirilmesi ve çalışma süresinin belirsiz olması ile gezici işçilik mevsimlik işçilikten ayrılmaktadır. Mevsimlik tarım işleri ise yılın belirli dönemlerinde gerçekleşen ve bu nedenle çalışma sürelerinin yaklaşık olarak bilinebildiği işlerdir. Öte yandan tarım işçiliğine yönelik çalışmalar incelendiğinde “*mevsimlik*”, “*günlük*”, “*gezici*”, “*geçici*”, “*gezici-geçici*” gibi kavramların tarım işçiliğini ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Tarım işçileri arasındaki en temel ayırım ise “*sürekli*” ve “*geçici*” kavramlarıdır. Sürekli tarım işçileri tarımsal çalışmalarını bir faaliyet dönemi boyunca sürdürmekte, geçici tarım işçileri ise belirli tarımsal ürünlerin bakım ve hasat dönemlerinde talep edilen işgücü ihtiyacını karşılamaktadır. Ancak özel veya devlete ait olduğuna bakılmaksızın tarım işletmelerinde çalışan işçiler sürekli tarım işçisi olarak görülmektedir (Ulukan ve Çiğerci Ulukan, 2011).

Son dönemde gerçekleştirilen çalışmalarda gezici işçilik kavramının mevsimlik tarım işçiliği ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Öte yandan, söz konusu iki kavram arasındaki farkı ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Bu doğrultuda buldukları bölgelerde çalışmaya giden tarım işçileri geçici (günübirlik) işçi olarak, çalışmak için farklı bölgelere göç eden işçiler ise gezici işçi olarak sınıflandırılmaktadır (Yıldırak vd. 2003, s.5). Gezici tarım işçileri birden çok farklı bölgelere çalışmaya giderek yıl boyunca tarımsal faaliyetleri sürdürebilmektedir. Mart- Nisan aylarında pamuk çapasında çalışmak üzere yola çıkan gezici işçi grubu, Mayıs- Haziran aylarında meyve ve sebze, Temmuzda kayısı, Ağustos-Eylül aylarında fındık, kış döneminde narenciye

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

hasadına katılarak yıl boyunca birden çok bölge ve işte faaliyet gösterebilmektedir (Akbiyık, 2008, s.231). Mevcut çalışmamızın bulgularını da oluşturan söz konusu işçiler yanlarında getirdikleri beslenme ve barınma malzemeleri ile geldikleri bölgelerde geçici yaşam alanları oluşturmaktadırlar. Öte yandan fındık ve çay hasadında çalışmak üzere ülkeye giriş yapan Gürcü işçiler de dikkat çekmektedir.⁶

Tarımda işçileşme sürecinin tarihi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden günümüze uzanan bir süreçtir. Savaşların akabinde gerçekleşen toprak ve işgücü kayıpları, vergilerin arttırılması ve bazı yerel yönetimlerin hukuka aykırı olarak gerçekleştirdikleri toprağa el koyma gibi uygulamalar köylülerin yoksullaşmasına ve farklı geçim kaynağı arayışına neden olmuştur. Bu doğrultuda farklı bölgelerdeki tarım işlerinde çalışma eğilimi giderek artmıştır. Ancak söz konusu tarım işçiliğinde tam mülksüzleşme henüz gerçekleşmemekle birlikte mevcut toprakların geçimi sağlayacak ekonomik etkinliğe sahip olmadığı bilinmektedir (Yıldırım, 2015, s.65).

Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin ilk defa 1830 yılında Kavalalı İbrahim Paşa tarafından Sudan’dan Çukurova’ya getirilen pamuk işçileri ile başlamıştır. Öte yandan İbrahim Paşa işçilerin çalışma koşullarına yönelik düzenlemeler de yapmıştır (Akbiyık, 2008, s.229). Buna karşılık işçiler de akşam duasında “*Akşama hürmet, sabaha niyet, kolumuza kuvvet, İbrahim Paşa’ya rahmet, ağamıza devlet, kesemize bereket, kör şeytana lanet, peygamberimize salavat.*” diyerek gönül borçlarını ödemektedirler (Uran, 1939, s.15).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde tarımda yaşanan en önemli sorun işgücü kıtlığı olmuştur. Bu sorunun çözülebilmesi adına tarımsal işgücü ihtiyacının fazla olduğu Adana’da “Amele Talimatnamesi” hazırlanmıştır. Yine bu dönemde

⁶ Birbirinden farklı kavramlar ile ifade edilen tarım işçilerinin odak noktası yaptıkları işi mevsimlik olarak gerçekleştirmeleridir. Bu nedenle çalışmada yer alan yerli, yerli göçmen ve yabancı göçmen işçi grupları tüm grupları belirtmesi amacıyla “mevsimlik tarım işçisi” kavramı kullanılması tercih edilmiştir.

işçi olarak çalışanlar ağırlıklı olarak çiftçilerden oluşmaktadır. Tarım ürünlerinin ekim-dikim ve hasat dönemlerinin farklı zamanlarda gerçekleşmesi çiftçilerin farklı bölgelerde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışabilmesine olanak sağlamaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2014, s.42).

1950’li yıllar, tarımda neoliberal dönüşüm rüzgârının başladığı dönemdir. Söz konusu dönemde tarımda mevsimlik işçiliğin yaygınlaştığı göze çarpmaktadır. Tarıma yönelik devlet politikalarının ön plana çıkması ile tarımda makineleşme yaygınlaşmış, araziler ekime açılmış, tarımda verimlilik ve tarımsal işgücünde artış meydana gelmiştir. Piyasa koşullarının tarıma yönelik yeniden düzenlenmesi ve ulusal pazarın genişlemesi ile tarım üreticileri meta üreticisine dönüşmüş ve dolayısıyla endüstriyel tarımda önemli adımlar atılmıştır. Bu gelişmenin temelinde şüphesiz artan mevsimlik tarım işçiliği vardır. Geçimlik üretimini sağlayamayan bu nedenle tarımda ücretli olarak çalışan köylüler bu dönüşümün önemli bir parçasıdır (Yıldırım, 2015, s.155). 1980’li yıllar itibari ile neoliberalizmin artan etkisi ve sonucu olarak mülksüzleşme ve işçileşmenin arttığı görülmektedir. Küçük toprak sahibi köylüler kırdan kentlere veya başka bölgelere giderek mevsimlik işçilik yapmaya ve böylelikle geçimlerini sağlamaya çalışmaktadır. Sonuç olarak neoliberalizmin etki alanının genişlemesi ile diğer dönemlerde tarımda ortaya çıkan işgücü açığı yerini işgücü fazlalığına bırakmıştır. Nitekim önceki dönemlerde çiftçiler çalıştıracak işçi bulmada zorlanırken günümüzde kolaylıkla işçi bulabilmekte, tarım işçileri iş bulmakta zorlanmaktadır (Şeker, 1986, s.100).

Günümüzde mevsimlik tarım işçileri genellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinden ve ağırlıklı olarak Adıyaman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa illerinden diğer bölgelere giderek tarımsal faaliyetlerini sürdürmektedir. Öte yandan ülke dışından da mevsimlik işçi göçleri alınarak tarımda işgücü ihtiyacı giderilmektedir.

2. Fındık Tarımında Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik Tarım İşçileri

Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin yaygın olarak görüldüğü alanlardan biri fındık hasadıdır. Aynı zamanda Karadeniz bölgesinin en önemli tarım ürünlerinden olan fındık, Batı Karadeniz kıyılarından Gürcistan sınırına kadar uzanmaktadır. Karadeniz sahil şeridinde yer alan Bulancak ilçesi hem ekonomik hem de nüfus yoğunluğu açısından Giresun’un en büyük ilçesidir. Fındık hasadının ilçe halkının sosyal ve ekonomik ilişkilerini düzenleyen çok yönlü bir faaliyet olduğu görülmektedir. Yapılması planlanan ödeme, düğün ve alışveriş gibi tüm faaliyetlerin “*fındıktan sonra*” söylemi ile düzenlenmesi bu durumun en önemli kanıtıdır.

1980’li yıllardan beri etkisini gösteren neoliberal dönüşümler ile Giresun ilinin gelişmiş ilçelerinden biri olan Bulancak’ta gerek yurt içi gerek yurt dışı göçlerin arttığı görülmüştür. Yaşanan gelişmeler neticesinde bölgenin ağırlıklı olarak geçim kaynağı olan fındık tarımı ihtiyaç duyulan ekonomik etkinliği sağlayamamaktadır. Nitekim 1985 yılında 76.083 olan ilçe nüfusu 2007 yılında 59.000’e gerilemiştir (Yılmaz, 2010, s.149). Diğer yandan 2018 yılında 453.192 olan Giresun il nüfusu, 2021 yılında 450.154 olarak gerçekleşmiştir.⁷ İl nüfusunun ağırlıklı olarak kırsal kesiminde meydana gelen azalmalar tarımsal işgücünde önemli bir eksikliğe yol açmıştır. Bu bağlamda fındık tarımında mevsimlik tarım işçileri bölgenin ihtiyaç duyduğu işgücünü önemli ölçüde karşılamaktadır. Buna karşın mevsimlik tarım işçilerine çalışma ve yaşam koşulları konusunda gereken önemin verilmediği görülmektedir.

2.1 Fındık Tarımında Çalışan Mevsimlik İşçi Grupları

Giresun İli Bulancak ilçesinde 2017 yılında gerçekleştirilen araştırmada yapılan derinlemesine görüşmeler ve gözlemler neticesinde fındık tarımında çalışan işçiler yerli, Gürcü ve Kürt olmak üzere üç gruptan

oluşmaktadır. Fındık tarımında bakım süreci daha çok bilgi ve ustalık gerektirdiğinden daha çok yerli işçiler tercih edilmekte, küçük üreticiler ise bakım işlerini kendileri gerçekleştirmektedir (Ulukan ve Cığerci Ulukan, 2011, s.9). Hasat döneminde ise mevsimlik tarım işçilerinin büyük çoğunluğunun ağırlıklı olarak Kürt ve Gürcü işçilerden oluştuğu yerli işçi sayısının çok az olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışmada işçiler ile yapılan görüşmeler 21 Kürt, 21 Gürcü ve 10 yerli olmak üzere gruplandırılmıştır.

Mevsimlik tarım işçileri arasında ortaya çıkan bu tabakalaşmanın en önemli nedeni ücrettir. Nitekim görüşme yapılan bahçe sahipleri de yerli işçilerin ücretlerinin yüksek olması nedeniyle Gürcü ve Kürt işçilerin tercih edildiğini belirtmişlerdir. Bunun temel nedeni ise yerli işçilerin işte uzmanlaşmış, yerel deyişe göre “*iş biliyor*” oluşudur. Dolayısıyla hem işte uzmanlıkları hem diğer işçi gruplarına göre daha kısa çalışma süreleri ve sayıca daha az olmaları fındık tarımında yerli işçi çalıştırma tercihini etkilemektedir.

Mevcut bu tabakalaşmanın sonucunda mevsimlik işçiler ayrımcılığa uğrayabilmekte ve farklı tutum ve davranışlara maruz kalabilmektedirler. Bulancak ilçesinde işçilerin önemli bir çoğunluğu ayrımcılığa uğradığını düşünmemekle birlikte, bazı işçiler yaşadıkları olaylar neticesinde ayrımcılığın var olduğunu ileri sürmektedirler. Ayrımcılığın olduğunu ileri süren işçilerin tamamı Kürt işçilerdir ve ayrımcılık nedeni olarak “*etnik köken*” belirtmişlerdir. Yaşanan olayı bir Kürt işçi şu sözlerle ifade etmiştir:

“*Bize burada başka bakıyorlar. Bakıyorlar arabanın plakası farklı taş atıyorlar*”(Kürt Mevsimlik Tarım İşçisi, 42).

Herhangi bir mevsimlik işçisinin maruz kaldığı ayrımcı söylem veya davranışlar bölgede çalışan tüm mevsimlik işçileri etkileyici boyutlara ulaşabilmektedir. Nitekim önceki yıllarda Tirebolu ve Bulancak ilçelerindeki mevsimlik işçilerin konaklama alanları terör olaylarının arttığı dönemlerde bölge halkından bazı vatandaşlar tarafından yakılmıştır. Bu olay sonucunda güvenlik amaçlı ilçelerdeki konaklama

⁷ Giresun ilindeki nüfus değişiminin detaylı incelemesi için bkz: <https://cip.tuik.gov.tr/#> (05.06.2022)

alanları kaldırılmıştır.⁸ Dolayısıyla fındık tarımında çalışan tüm işçiler barınma konusunda mağdur olmuştur. Sonuç olarak, söz konusu toplumsal dışlamalara diğer işçi gruplarında rastlanmaması mevcut ayrımcılığın tarım işçisi olmaktan ziyade etkin kökene yönelik olduğunu doğrulamaktadır. Kürt işçilerin doğrudan terör kavramı ile eş görülmesi özellikle olayların arttığı dönemlerde mevcut ayrımı daha da derinleştirmektedir. Diğer yandan işçi grupları arasında bir anlaşmazlık saptanamamasına karşın, ücretlerini düşürdüğü iddiası ile Gürcü işçilerin çalışmasından rahatsız olduğunu belirten Kürt işçiler de vardır.

2.2. Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri İle İlişkiler

Mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma ilişkileri tarım aracıları ve bahçe sahipleri olmak üzere iki temel dinamik üzerine kurulmuştur. Çalışma biçiminin herhangi bir resmiyete dayanmaması ve herhangi bir şekil şartı taşımaması tüm çalışma sisteminde söz konusu iki dinamiğin etkisini fazlasıyla arttırmaktadır. Nitekim fındık hasadında çalışan işçilerin büyük bir çoğunluğu (%62) çalışma öncesinde bahçe sahibi ile ya da tarım aracıları ile sözlü bir anlaşma yaptıklarını ifade etmiştir. Buna karşın işçilerin bir kısmı yazılı ya da sözlü bir anlaşma yapmamıştır. Herhangi bir anlaşma yapmayan işçilerin çoğunluğu (%52) ise Gürcü işçilerdir. Bu durum mevsimlik tarım işçiliğinin enformel bir çalışma biçimi olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Tarım aracıları mevsimlik tarım işçileri ile bahçe sahibi arasındaki iletişimi sağlayan bir köprü durumundadır. Mevsimlik tarım işçileri adına bahçe sahipleri ile iletişim kurmaları tarım aracıları belirli sorumluluklar yüklenmekte, bu sorumluluklar aynı zamanda mevsimlik tarım işçileri ile kurulan bağımlılık ilişkisini de güçlendirmektedir. Sonuç olarak tarım aracıları mevcut sorumlulukları mevsimlik tarım işçilerini kendilerine bağlayan bir güç kaynağı olarak

görürken, işçiler de tarım aracılarını belirsiz iş piyasasında bir güvence mekanizması olarak görmektedir.

Tarım aracılarının mevsimlik tarım işçilerine ücret garantisi sağlaması önceliklidir. Nitekim görüşme yapılan işçilerin önemli bir çoğunluğu (%64) tarım aracılarının kendilerine ücret garantisi sağladığını ifade etmişlerdir. İşçi grupları temelinde incelendiğinde ücret garantisinin en fazla (%81) Kürt işçilerde sağlandığı görülmektedir. Yerli işçilerde ise yaşadıkları bölgelerde çalıştıklarından çalışma ilişkilerinde tarım aracısı kullanmak pek yaygın değildir.

Tarım aracıları ve mevsimlik tarım işçileri arasındaki ilişkiler yalnızca iş bulma ve ücret garantisi sağlama ile sınırlandırılmamıştır. Aracılar, işçilere aktif çalışma dönemi dışında da yardımda bulunabilmektedir. Yaptıkları işin gereği çalışma dönemi dışında işçiler maddi sorunlar yaşayabilmektedir. Bu dönemlerde işçilere maddi yardım yapan tarım aracıları işçiler ile aralarındaki bağımlı ilişkiyi güçlendirecek bir adım daha atmış olurlar. Görüşme yapılan işçi gruplarında da bu uygulama yaygın olup, Kürt işçilerin büyük çoğunluğunda (%84) daha fazla gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra aracılar işçilere besin yardımı, tedavi masrafları ve göç edilen yer ile çalışma bölgesi arasındaki ulaşımın sağlanması gibi konularda da yardımcı olabilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki görüşme yapılan beslenme ve tedavi masraflarında tarım aracılarının maddi yönden yardımı söz konusuysa, ulaşım konusunda masraflar işçiler tarafından karşılanmaktadır. Aracılar yalnızca araç tedarikini sağlamaktadırlar.

Yukarıda belirtilen konular ile ilgili tarım aracıları ile işçiler arasında bazen uyuşmazlıklar çıkabilmektedir. Görüşme yapılan aracılar bu uyuşmazlıkların ortaya çıkmasını önlemek adına çalışma döneminden önce bir araya gelerek ortak bir çözüm aradıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca tarım aracıları işçiler ile çalışma ilişkilerinin devam edebilmesi için söz dinleme-sözünde durma, güvenilirlik ve çalışkanlık olmak üzere üç kriterin altını çizmiştir. Dolayısıyla aracılar

⁸ Niyazi Ulugölge, Bulancak İlçe Kaymakamı, “Fındık Hasadında Mevsimlik Tarım İşçileri” adlı görüşme, Bulancak 2017.

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

çalışacakları ekibi uyum içerisinde çalışabilecek şekilde belirlemeye çalışmaktadır.

Bahçe sahiplerinin mevsimlik tarım işçilerine yönelik tutum ve davranışları işçilerin yaşam ve çalışma koşullarını şekillendiren önemli bir etkidir. Bahçe sahibinin işçilere karşı yüklendiği sorumluluklar ile orantılı olarak işçilerin çalışma ve barınma koşulları değişebilmektedir. Fındık tarımında çalışan işçilerin neredeyse tamamı (%98) bahçe sahiplerinin ücret dışında başka sorumlulukları da olduğunu ifade etmiştir. Geriye kalan işçiler ise yerli işçiler olup, bahçe sahibi ile aralarındaki ilişki yalnızca ücret üzerine kurulmuştur.

Farklı bölgelerden çalışmaya gelen mevsimlik işçilerin en önemli sorunu barınma olmaktadır. Barınma alanları işçilerin dinlendikleri ve sonraki çalışma gününe hazırlandıkları yer olduğundan büyük önem taşır. Görüşme yapılan işçilerin büyük çoğunluğu (%87) bahçe sahiplerinin gösterdikleri alanlarda konaklamaktadır. İşçi grupları incelendiğinde ise Kürt işçilerin tamamının ve Gürcü işçilerin büyük çoğunluğunun (%87) bahçe sahibinin gösterdiği alanlarda konakladığı tespit edilmiştir. Diğer Gürcü işçiler ise ilçe merkezinde tarım araçlarının belirlediği evlerde konaklamaktadır. Uzun çalışma saatleri altında çalışan işçilerin bir diğer sorunu ise beslenmedir. Bazı bahçe sahipleri bu ihtiyacının karşılanmasını da üstlenmektedir. Ancak bahçe sahipleri yemek ihtiyacını giderirken genellikle ücret üzerinden kesinti yapmaktadır. Nitekim Kürt işçilerin küçük bir kısmı (%19) kesinti yapılmaksızın yemek ihtiyaçlarının giderildiğini belirtirken, Gürcü işçilerin önemli bir kısmı (%53) yemek ihtiyacının bahçe sahibi tarafından karşılandığını belirtmiştir. Bunun yanında nadir olmakla birlikte bazı yerli işçilerin öğle yemeği ihtiyacının bahçe sahiplerince karşılandığı öğrenilmiştir. Ayrıca yaygın olmamak ile birlikte işçilerin küçük bir kısmı (%2) kıyafet ihtiyacının da bahçe sahiplerince karşılandığını belirtmiştir. Konaklama alanı ile ilgili içme ve kullanma suyunun temini, elektrik temini gibi konular da önem taşımaktadır. Görüşme yapılan fındık

işçilerinin büyük çoğunluğu (%87) bahçe sahibi tarafından temin edilen içme ve kullanma sularını kullanmaktadır. Ayrıca işçilerin tamamı konakladıkları alanlarda elektrik temin edildiğini ifade etmişlerdir.

Bahçe sahipleri tarım araçları gibi tedavi, ulaşım gibi masraflarını da karşılayabilmektedir. Görüşme yapılan işçilerin bir kısmı (%32) tedavi masraflarının bahçe sahipleri tarafından karşılandığını ifade etmişlerdir. İşçi grubu temelinde incelendiğinde ise bu durumun daha çok (%58) Kürt işçilerde yaygın olduğu görülmüştür. Ulaşım masrafları konusunda da işçilerin önemli bir çoğunluğu (%60) bahçe sahibi tarafından karşılandığını belirtmiştir.

Bazen işçiler ile bahçe sahipleri arasında ücret, konaklama, çalışma süreleri vb. konularda uyuşmazlıklar yaşanabilmektedir. Genellikle tarım araçları işçi ve bahçe sahibi arasında bir köprü işlevi görse de bazı durumlarda işçiler ile bahçe sahipleri arasında sorun yaşanabilmektedir. Görüşme yapılan işçilerin neredeyse tamamı (%96) bahçe sahibi ile bir sorun yaşamadıklarını belirtirken, küçük bir kısmı (%4) aralarında tartışma çıktığını belirtmiştir. Anlaşmazlık yaşanan konuların barınma alanı ve farklı işlerde çalıştırılma talebi olduğu ifade edilmiştir. İşçilere barınma alanı olarak gösterilen mekanların insani yaşama şartlarına uygun olmaması çok büyük bir sorundur. Ayrıca işçilerin bahçe sahibi tarafından bir nesne olarak görülmesi ve farklı işlerde de çalıştırılmak istemesi işçiler ile bahçe sahibi arasında büyük bir anlaşmazlığa neden olmaktadır. Enformel ve güvencesiz bir şekilde çalışan işçiler söz konusu işleri yapmak istememeleri durumunda işlerini kaybetme tehdidi ile karşı karşıyadırlar. Bunun sonucunda mevsimlik işçiler bahçe sahibinin uygun gördüğü diğer işleri de yapmak zorunda kalmaktadırlar.

2.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarına Bir Bakış

Mevsimlik tarım işçileri çalışacakları işleri bulurken çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. Fındık hasadına gelen işçiler genellikle tarım araçları ve akraba ya da tanıdık aracılığı ile iş bulmaktadır. Fındık hasadında çalışan işçilerin bir

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

bölümü (%33) kendi yaşadıkları bölgelerde bulunan tarım araçları ile iş bulma yöntemini tercih etmiştir. Bu işçilere tarım araçları ile yakınlık derecesi sorulduğunda ise komşuluk, akrabalık gibi yakın ilişkiler olduğu öğrenilmiştir. Ayrıca işçilerin bir kısmı (%20) ilçeye geldikten sonra bölgedeki tarım araçları ile iletişim kurarak çalışacakları bahçeleri bulmaktadırlar.

Fındık hasadında çalışan işçilerin küçük bir bölümü (%9) ise önceki yıllarda çalıştıkları bahçelerde çalışmaya devam etmektedir. Görüşme sırasında bir Kürt hanenin 11 senedir aynı bahçede çalıştıklarını, aralarındaki karşılıklı güven ilişkisini şu sözler ile ifade etmiştir:

“11 yıldır burada çalışıyoruz. Geldiğimizde bunlar küçüktü. Şimdi okuyorlar. Burada çalıştıklarıyla okul paraları çıkıyor. Bahçe sahibi iyi biri. Bize yatacak yer veriyor, yemek veriyor. Biz de çalışıyoruz.”

Fındık hasadındaki işçilerin bir kısmı ise (%21) çalışacakları bahçeleri kendilerinin bulduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu işçilerin önemli bir çoğunluğu yerli işçiler olmakla birlikte göçmen işçilerin bazıları da bu gruba dahildir. Ancak gerek barınma gerek iş bulamama gibi tüm risklerin işçilere yüklendiği bu durum fazla tercih edilmemektedir. Fındık hasadındaki işçilerin önemli bir çoğunluğu (%66) çalışmak amacıyla her yıl aynı bölgeye geldiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumda Bulancak ilçesine mevsimlik işçi olarak gelen hanelerin önemli bir bölümünün aynı hane üyelerinden oluşmakta olduğu söylenebilir.

Fındık hasadında çalışan işçilerin çalışma sürelerindeki uzunluk önemli bir konudur. Nitekim işçilerin önemli bir kısmı (%40) günün 10 saatini çalışarak geçirmektedir. Diğer yandan işçilerin neredeyse yarısının 9-9.5 saat çalıştığı öğrenilmiştir. İşçilerin küçük bir bölümünün ise (%3) 11 saate varan çalışma süreleri olduğu öğrenilmiştir. İşçilerin yalnızca bir bölümünün (%8) 8 saat ve altındaki sürelerde çalıştığı görülmüştür. Söz konusu işçilerin ise yarısı yerli ve diğer yarısı Gürcü işçilerden oluşmaktadır. İşçi grupları temelinde incelendiğinde en uzun

çalışma süreleri Kürt işçilere aittir. Onu sırasıyla Gürcü ve yerli işçiler takip etmiştir.⁹

Fındık tarımında işçiler, iş bulabildikleri sürece haftanın her günü çalışabilmektedir. Nitekim görüşme yapılan işçilerin neredeyse tamamı haftanın 7 günü çalışabildiklerini belirtmişlerdir. Benzer bir sonuç Bulut(2013)'un Sakarya'da fındık hasadında çalışan işçiler ile gerçekleştirdiği çalışmada da görülmüştür (Bulut, 2013, s.64). Bu doğrultuda çalıştıkları fındık hasadında çalışan işçiler buldukları bahçede işleri biter bitmez yeni çalışacakları alanlara ulaşmak için yola çıkmaktadır. Günlük ücret üzerinden çalışan işçiler için çalışmadan geçen her gün bir kayıp olarak görülmektedir. Fındık hasadı Ağustos ayında başlayan, hava koşullarının değişkenliğine göre Eylül ayı ortasına dek sürebilen tarımsal bir faaliyettir. Bu sürece bağlı olarak çalışma süreleri değişkenlik göstermektedir. İşçilerin yarısından fazlası 20-29 gün çalışmaktadır. Diğer yandan işçilerin bir bölümü (%34) 30 gün üzeri çalışmaktadır. Yapılan çalışmalarda Kürt işçilerin gün olarak daha fazla çalıştıkları saptanmıştır. Fındık hasadında işçiler çoğunlukla günde üç defa dinlenme molası yapmaktadır. Bu molalar öğleden önce, öğle ve akşamüzeri vakitlerinde gerçekleştirilmektedir. Sabah ve akşamüzeri molaları 15-20 dakika süren kısa süreli molalardır. Öğle vaktindeki mola ise yemek ve çay vakti olarak değerlendirilen bir saatlik zamandır.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları içerisinde ulaşım önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim hem bahçeye ulaşım hem de göçmen işçilerin bölgeye ulaşımı çalışma potansiyelini etkileyen önemli bir unsurdur. Fındık hasadında çalışmakta olan göçmen işçiler bölgeye minibüsler ile seyahat ettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında seyahat edilen minibüslerin kapasitelerinin çok üzerinde doldurulmasından şikayet etmişlerdir. Koltuk sayısından daha fazla kişinin yolculuk yaptırılmasına işçilerin

⁹ Çalışma sürelerine ilişkin yapılan bu hesaplamalar gün içerisindeki aktif çalışma sürelerine dayanmaktadır. Bu nedenle yapılan hesaplamalara dinlenme süreleri dahil edilmemiştir.

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

yanlarında getirdikleri beslenme ve barınma malzemeleri de eklenince oldukça rahatsız edici ve insani şartlara aykırı bir yolculuk yaşanmaktadır. Yaşadıkları yerden çalışmak üzere yola çıkan işçilerin insani şartlardan uzak, diğer malzemeler gibi bir çalışma objesi olarak taşımaları yapılmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım şartlarının iyileştirilmesi ve olası kazaların önüne geçilmesi adına 2017/6 Başbakanlık Genelgesi'nde yolculukların gerçekleştirildiği göç rotalarında denetimlerin sıklaştırılacağı belirtilmiştir. Ayrıca can ve mal kaybının önüne geçilmesi adına 24.00-6.00 saatleri arasında yolculuk yapılması yasaklanmıştır. Ancak görüşme yapılan işçiler yolculukları sırasında herhangi bir uygulamaya rastlamadıklarını ifade etmiştir. Sonuç olarak yaşanan denetim eksikleri sonucunda yaşanan kazaların süregeldiği görülmektedir. 12 Ağustos 2018 tarihinde Bulancak ilçesinin Şemsettin mahallesinde mevsimlik tarım işçilerini taşıyan minibüs kaza geçirmiş, 3 kişi ölmüş ve 12 kişi yaralanmıştır (Yaşar, 2018). Yine 8 Ağustos 2022 tarihinde Ordu ilinin Ünye ilçesinde fındık işçilerini taşıyan minibüs takla atmış, 14 işçi yaralanmıştır.¹⁰

Fındık hasadında yer alan işçilerin yarısı çalışacakları bahçeye ulaşırken bahçe sahibinin tahsis ettiği araçları kullanmaktadır. İşçilerin önemli bir kısmı (%42) ise çalıştıkları bahçelere yürümektedirler. Söz konusu işçiler çalıştıkları bahçelerin konaklama alanı içerisinde ya da yakınında olması nedeni ile yürüdüklerini ifade etmiştir. Diğer yandan bahçe sahibinin tercihi doğrultusunda da çalışma bahçelerine yürüyen işçiler mevcuttur.

Mevsimlik tarım işçileri bir yıl içerisinde çeşitli tarım ürünlerinin ekim ve hasat döneminde çalışabilmektedir. Görüşme yapılan işçilerin önemli bir çoğunluğu (%57) 2017 yılı içerisinde fındık hasadı dışında herhangi bir tarımsal faaliyette işçi olarak çalışmamıştır. Diğer yandan Gürcü işçilerin bir bölümü (%34) çay hasadında,

küçük bir kısmı (%5) çayın yanında elma ve şeftali tarımında çalışmıştır. Kürt işçilerin bir bölümü (%20) kayısı, daha küçük bir bölümü (%10) pamuk hasadında çalışmıştır. Ayrıca Kürt işçilerin bir bölümünün (%24) soğan, domates, şeker pancarı ve mercimeğin hasadında da çalıştığı öğrenilmiştir. Yerli işçiler ise fındık hasadı dışında herhangi bir tarımsal faaliyette bulunmamaktadır.

2.4. Mevsim Tarım İşçilerinde Ücret ve Gelir

Çalışma ilişkileri, gerçekleştirilmesi gereken bir işin varlığı ve söz konusu iş gerçekleşmesi karşılığında ödenmesi gereken bir ücrete dayanmaktadır. Uzun süreli ve beden gücüne dayalı bir çalışma olan mevsimlik tarım işçiliğinde de diğer işlerde olduğu gibi ücret konusu büyük önem taşımaktadır. Buna karşın fındık tarımında çalışan işçilerin bir kısmı (%27) günlük ücret miktarını bilmemektedir. Günlük ücretini bilmeyen işçilerin büyük çoğunluğu (%79) Kürt işçilerden oluşmaktadır. Gürcü işçilerin ise sadece bir kısmı (%21) günlük ücreti hakkında bilgi sahibi değildir. Öte yandan yerli işçilerin tamamı alacakları günlük ücret hakkında bilgi sahibidir.

Giresun Valiliğince oluşturulan İl Ücret Komisyonu 2017 yılı fındık hasadında çalışan işçiler için çalışma ücretini herhangi bir cinsiyet ve yaş ayrımı gözetmeksizin yemek bahçe sahibine ait olduğunda 60 TL, yemek işçiye ait olduğunda ise 66 TL olarak belirlemiştir.¹¹ Görüşme yapılan işçilerin neredeyse yarısı (%48) 56-75 TL, bir kısmı (%19) 76-95 TL ve küçük bir kısmı (%3) 55 TL ve altında günlük ücret ile çalışmaktadır. İşçilerin yalnızca çok küçük bir kısmı (%1) 96 TL'nin üzerinde günlük ücret aldığını belirtmiştir. 55 TL ve altında ücret alan işçilerin tamamı Kürt işçilerden, 96 TL'nin üzerinde ücret alan işçilerin tamamı yerli işçilerden oluşmaktadır. Kablay'ın çalışmasında

¹⁰ Habertürk, “Ordu’da işçileri taşıyan minibüs takla attı”(08.08.2022)

¹¹ 2020 yılı fındık hasadında çalışacak işçi ücretlerinin asgari tutarı cinsiyet ve yaş ayrımı gözetmeksizin yemek bahçe sahibine ait olduğunda 100 TL, yemek işçiye ait olduğunda 110 TL olarak belirlenmiştir. 2021 yılı ücretleri sırasıyla 120 TL, 135 TL olarak belirlenmiştir. 2022 yılı işçi ücretleri ise 216 TL ve 245 TL'dir.

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

da yerli işçi ücretlerinin göçmen işçilerden daha yüksek ücretler ile çalıştığı bilinmektedir (Kablay, 2015, s.106). Göçmen işçiler arasında da en yüksek ücret Gürcü işçilere verilmektedir. Dolayısıyla Kürt işçiler ücret skalasında en düşük günlük ücrete sahip grup olmuştur. Yine Ulukan ve Cığerci Ulukan tarafından 2009 yılında gerçekleştirilen çalışmada da aynı sonuç ortaya çıkmıştır (Ulukan ve Cığerci Ulukan, 2011).

Mevsimlik tarım işçiliğinde ücreti etkileyen önemli durumlardan biri de tarım araçlarının aldıkları komisyondur. Fındık hasadında çalışan işçilerin neredeyse yarısı (%42) tarım araçlarına komisyon verdiğini ifade etmiştir. Bu komisyonun miktarı yapılan anlaşmaya göre değişmekle birlikte günlük ücretin %10-%5 arasındadır. Bazı işçiler ise bir günlük ücretlerinin tamamını komisyon olarak aracıya vermektedirler. Tarım araçlarına komisyon veren işçilerin büyük çoğunluğu (%64) ise Kürt işçilerden oluşmaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri hak ettikleri ücretleri alma konusunda bazen sorunlar yaşayabilmektedir. Tarım işlerinin kayıt dışı ve güvencesiz bir şekilde yürütülmesi nedeniyle işçiler ücret konusunda mağdur olabilmektedir. Ayrıca mevcut haklarını koruma konusundaki bilgi eksiklikleri ve tarım araçları ile aralarındaki bağımlı çalışma ilişkisi de ücret konusunda yaşadıkları mağduriyetten kurtulmalarında önemli engellerdir. Fındık hasadında çalışan işçilerin büyük çoğunluğu (%82) ücretlerini elde etme konusunda bir sorun yaşadıklarında ya iş bulmasını sağlayan tarım aracısı ya da yanında çalıştığı bahçe sahibi ile konuşma yolunu seçmektedir. Bunun yanı sıra çok az da olsa mahkemeye başvururum, ziraat odasına başvururum ve fiziksel güç kullanırım diyen işçiler de vardır.

2.5. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşulları

Mevsimlik tarım işçileri çalışmak için geldikleri bölgelerde geçici bir yaşam düzeni oluşturmaktadır. Bu nedenle beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla göç

ettikleri bölgelerden çeşitli malzemeleri de yanlarında getirmektedirler.

Mevsimlik tarım işçileri daha önce de belirtildiği gibi tarım araçları ve bahçe sahipleri sorumluluğunda beslenme ve barınma ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Ancak günlük ücretlerinden kesintiye uğramaması adına işçilerin önemli bir çoğunluğu (%58) beslenme ve barınma ihtiyaçlarını kendileri karşılamaktadır. Bu durumun Kürt işçilerde daha yaygın olduğu görülmüştür. Bu nedenle fındık hasadına gelen Kürt işçilerin önemli bir çoğunluğu (%62) gelirken ihtiyaç duyabilecekleri beslenme, barınma ve mutfak eşyalarını yanlarında getirmiştir. Buna karşın Gürcü işçilerin neredeyse yarısı (%48) kişisel eşyaları dışında herhangi bir eşya getirmediği tespit edilmiştir.

Mevsimlik tarım işçilerinde ortak eşya kullanımı önemli bir sorundur. Nitekim görüşme yapılan işçilerin büyük çoğunluğu (%87) beslenme ve barınma malzemelerini ortak kullandıklarını belirtmiştir. Bu durum işçilerin gerek beslenme gerek ise hijyen yönünden insan sağlığı için uygun olmayan koşullarda yaşamasına neden olmaktadır. İşçi grupları temelinde bakıldığında Gürcü işçilerde ortak kullanımın daha yaygın olduğu öğrenilmiştir. Diğer yandan yapılan gözlemler sonucunda işçilerde beslenmenin ağırlıklı olarak tek tip ve yetersiz olduğu görülmüştür. Yemekler genellikle açık havada (konaklama alanının önündeki alanlar), büyük sacların üzerinde pişirdikleri hamur, yufka vb. besinlerden oluşmaktadır. Çalışma şartlarına bakıldığında işçilerin beslenme alışkanlıkları gün içerisinde tükettikleri enerjiyi destekleyici biçimde değildir. Bu durum bağışıklıkları üzerinde olumsuz etki yaratmakta, onları hastalıklara karşı savunmasız bırakmaktadır.

Günlük yaşantıda oldukça sık karşılaşılan kadın ve erkeğe biçilen toplumsal rol ve görevler mevsimlik tarım işçileri arasında da bulunmaktadır. Çalışmanın sürekliliği için yapılması gereken faaliyetler kadın işçilerin sorumluluğundadır. Bu doğrultuda kadın işçi sabah kahvaltılarını ve akşam yemeklerini hazırlamakta, ertesi günün öğle yemeğini

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

yapmakta ve bahçede sofrayı kurmaktadır. Ayrıca varsa çocukların ve barındıkları alanın temizliği ile yine kadın işçi ilgilenmektedir. Aslında yemek işleri ile ilgilenen kadın işçi aşçı olarak çalışmakta ve çift yevmiye almaktadır. Ancak kadın işçilerin ücretleri hane reisi olan eşlerine ödendiğinden kadın işçiler mevcut emekleri üzerinde bir hak iddia edememektedir. Bu yönüyle mevsimlik tarım işçiliği cinsiyete dayalı iş bölümünü daha keskin bir hale sokmaktadır. Bu durum aynı zamanda tarıma dayalı çalışma ilişkilerinde patriarkal yapının süregeldiğinin de göstergesidir (Kablay, 2015, s.212).

İşçilerin çalışacakları bir sonraki güne hazırlandıkları ve çalışma sonrası dinlenmeye çekildikleri yer olan barınma alanlarının durumu oldukça önemlidir. Çalışma yapılan 2017 yılında bölgede işçilerin konaklaması için hazırlanmış herhangi bir alanın olmadığı gözlemlenmiştir. Daha önceki çalışma dönemlerinde Kürt işçilerin ilçe hayvan pazarlığına yerleştirildiği bilinmektedir (Yeniay, 2011, s.86). İlçe kaymakamlığı ile gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde mevsimlik işçilerin barındırılması Giresun ili bünyesinde gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın gerçekleştiği dönemde Giresun'un Dereli ilçesine bağlı Aksu mahallesinde mevsimlik işçilerin barındırılması amacıyla bir tesis inşa edildiği öğrenilmiştir. Söz konusu tesisin araştırma yapılan dönemde kullanıma açılmadığı görülmüştür. 2022 fındık hasadı dönemi için tesisin eksikleri gözden geçirilerek kullanıma hazır hale getirildiği ifade edilmiştir.¹²

Mevsimlik tarım işçileri çoğunlukla çalıştıkları bölge ve bahçelere yakın yerlerde konaklamaktadır. Fındık hasadında çalışan işçilerin de büyük çoğunluğu(%72) çalışılan fındık arazilerinin içerisinde konakladıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca Kürt işçilerin bir bölümünde (%28) çalışılan bahçenin bulunduğu köy veya sınırında konaklamaktadır. Gürcü işçilerin bir bölümünde ise (%24) ilçe merkezinde veya sınırında konaklama görülmüştür. Buna ek

olarak ilçe merkezinde işçiler için tahsis edilmiş bir barınma alanı olmadığından çoğunluğu Kürt işçilerden oluşan tarım işçileri dere ve deniz kenarlarına kurdukları çadırlarda konakladığı gözlemlenmiştir. Böylece su ihtiyaçlarını karşılarken diğer yandan boğulma ve taşkın riskleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca çadır yerleşmelerinde oturma ve uyku alanlarının bir olması, tuvalet, banyo ve tuvalet gibi ihtiyaçların karşılanamaması gibi durumlar işçileri güvenlik, hijyen ve mahremiyet yönlerinden mağdur olmalarına neden olmaktadır (Kablay, 2018, s.216). Bu yönleriyle çadırda barınan işçilerin diğerlerine kıyasla daha zor şartlara sahip olduğu söylenebilir.

Fındık hasadında çalışan işçilerin kaldıkları mekanlar farklılık gösterse de söz konusu mekanların yaşam kalitesi açısından düşük düzeyli alanlar olduğu gözlemlenmiştir. Görüşme yapılan bahçe sahipleri fındık hasadı için çalışmakta olan işçilere tahsis ettikleri alanların kapalı mekanlar olduğunu belirtmişlerdir. Söz konusu alanlar bahçe sahibinin evinin yakınlarında bulunan depo, eski ahır ya da eski evler gibi izbe yapılar olduğu gözlemlenmiştir. Bu yönden söz konusu alanların toplu yaşam koşullarına aykırı ve korunaksız olduğu söylenebilir. Mevsimlik işçiler toplu halde kaldıklarından konaklama alanının büyüklüğü önemli bir unsur olmaktadır. Fındık tarımında yaşayan işçilerden 35 metrekaleden küçük alanlarda yaşayanların tamamının Kürt işçilerin bir kısmından(%19) oluştuğu tespit edilmiştir. Gürcü işçilerin neredeyse yarısı (%48) ve Kürt işçilerin bir bölümü (%34) 100 metrekaleden büyük alanlarda konaklamaktadır. Bu bağlamda Kürt işçilerin barınma alanlarının daha küçük olduğu söylenebilir. Bu açıdan Kürt işçilerde ortak alan kullanımı Gürcü işçilere oranla daha fazladır.

Konaklama alanlarında temel ihtiyaçların karşılanabilmesi işçilerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları açısından oldukça önemlidir. Bu açıdan konaklama alanında mutfak, banyo, tuvalet, su, elektrik gibi ihtiyaçlar ön plana çıkmaktadır. Görüşme yapılan işçilerin tamamı barınma

¹² Detaylı bilgi için bkz: “Giresun Fındık Hasadı Konusunda Hazır” (<http://www.giresun.gov.tr/giresun-findik-hasadi-konusunda-hazir>(11.08.2022))

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

alanlarında banyo ve tuvaletin olduğunu belirtmişlerdir. Ancak banyolara sıcak su doğrudan sağlanamadığı için işçiler yıkanmak amaçlı büyük kazanlarda su ısıtmakta ve bu nedenle bahçeden geldikten sonra temizlenebilmek için sıra beklemektedirler. İçme ve kullanma suyu olarak Gürcü işçilerin tamamı, Kürt işçilerin ise önemli bir çoğunluğu (%67) şebeke suyunu kullanmaktadır. Kürt işçilerin diğerleri ise köy çeşmesi ve kuyulardan su ihtiyacını giderdiklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak işçilerin büyük çoğunluğu herhangi bir araç veya işlem olmaksızın suya doğrudan ulaşmaktadır. Ancak kaynağı tam olarak bilinmeyen dolayısıyla sağlığı tehdit edebilecek suların kullanımı da mevcuttur. Mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarının giderilmesi açısından elektrik sağlanması gereklidir. Görüşme yapılan fındık işçilerinden edinilen bilgilere göre elektriğin sağlanması ve kullanımına yönelik herhangi bir sorun tespit edilmemiştir. İşçiler barınma alanlarında sürekli olarak elektrik sağlandığını belirtmişlerdir.

Mevsimlik tarım işçilerinin barınma alanlarına yönelik en önemli sorunlardan bir tanesi mutfak malzemelerini yerleştirebilecekleri bir mutfağın olup olmaması durumudur. Yapılan gözlemlerde belirli bir standardı olmaksızın fındık işçilerinin mutfak olarak adlandırdıkları bir bölümün varlığından söz edilebilir. Fındık hasadında çalışılan mevsimin yaz olması nedeni ile besin bozulmalarından kaynaklı herhangi bir rahatsızlığın yaşanmaması için buzdolabı kullanımı önem taşımaktadır. Görüşme yapılan Gürcü işçilerin neredeyse yarısı (%47) besin maddelerini buzdolabında saklarken, önemli bir bölümü (%34) yiyecek dolabı oluşturduğunu ifade etmiştir. Geriye kalan Gürcü işçiler ise besin maddeleri için bir yer belirlememiş, konaklama alanında herhangi bir yerde olduğunu ifade etmişlerdir.

Mevsimlik işçilere sağlanan konaklama imkanının karşılığında bahçe sahibine herhangi bir bedel ödenip ödenmediği de merak edilmiştir. Gürcü işçilerin büyük çoğunluğu (%81) konaklama için bahçe sahibine herhangi bir bedel

ödemezken, küçük bir bölümü (%14) elektrik su ve kira bedelini karşıladıklarını belirtmiştir. Yine Gürcü işçilerden az da olsa bu konu hakkında bilgileri olmadığını ileri sürenler olmuştur. Kürt işçilerin de büyük çoğunluğu (%76) herhangi bir bedel ödemediğini, geriye kalan işçilerin tamamı ise kira bedeli ödediklerini ifade etmişlerdir.

Mevsimlik tarım işçileri sosyal güvenlik yönünden güvencesiz çalışmaktadır. Nitekim süresiz tarım işçileri olarak görülen mevsimlik tarım işçileri 2011 yılına dek sosyal güvenlik kapsamına alınmamış, 2011 sonrası için ise yalnızca genel sağlık sigortası ve yaşlılık sigortasından yararlanma hakkını elde edebilmiştir. Buna ek olarak aylık geliri asgari ücretin üçte birinden az olan işçilerin primlerinin devlet tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Fındık hasadında çalışan işçilerin önemli bir çoğunluğu (%52) güvencesiz çalışmaktadır. İşçilerin bir bölümü (%32) sosyal güvenlik kurumuna bağlı olarak çalışmaktadır. Kayıtlı işçiler ise ağırlıklı olarak yerli işçilerden oluşmaktadır. Ayrıca Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı olan işçilerin çoğunlukla mevsimlik tarım işçiliğini ek iş olarak yaptıkları görülmüştür. Dolayısıyla mevcut kayıtlar ilk yaptıkları mesleklere aittir. Fındık hasadında çalışan işçilerin yalnızca küçük bir bölümü (%4) primlerini kendisi ödemektedir. Bu durum işçilerin çoğunun aylık gelirlerinin asgari ücretin üçte birinden az olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Mevsimlik tarım işçileri için önemli bir diğer sorun ise tarım sektörüne dair kanun ve yönetmelikler hakkında bilgiden yoksun olmalarıdır. Bilgi eksikliği mevcut hakların korunamaması ve yeni hakların elde edilememesinde önemli bir etkidir. Fındık tarımında çalışan işçilerin büyük çoğunluğu (%80) söz konusu kanun yönetmelikler hakkında herhangi bir bilgisi olmadığını belirtmişlerdir. Geriye kalan işçiler ise biraz bilgi sahibi olduklarını ifade etseler de bu olgu çok ikna edici olmamıştır. Nitekim 2017 yılı Nisan ayında çıkarılan Başbakanlık Genelgesi hakkında sorular sorulduğunda sağlıklı yanıtlar alınamamıştır. Giresun İş-Kur Müdürlüğü ise söz konusu

genelge doğrultusunda *Mevsimlik Tarım İşçileri İzleme Bürosu* oluşturulduğunu ve fındık hasadında çalışan mevsimlik işçiler için gerekli sosyal güvenlik önemlerinin alındığını ifade etmiştir. Ancak fındık hasadının da yer aldığı tarım sektörü kayıt dışı istihdamda birinci sırayı korumaktadır.

2.6. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çocuk Emegi

Fındık tarımında yaşanan önemli sorunlardan biri şüphesiz çocuk emeginin kullanımudur. Denetim mekanizmasının zayıf oluşu, yoksulluk gibi nedenler tarımda çocuk emegi kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Bunun sonucunda fındık hasadında çalışmakta olan çocuk işçiler kendi fiziki güçlerini aşan faaliyetlerde bulunmaktadırlar.

Fındık hasadında çocuk emegi genellikle üç biçimde karşımıza çıkmaktadır: Aile ve akrabalarına ait bahçelerde çalışanlar, bölgenin yakınlarında bulunan il, ilçe ve köylerde çalışan yerli işçilerin çocukları ve farklı bölgelerden çalışmaya gelen göçmen işçi çocukları(Kalkınma Atölyesi, 2013, s.14). Kendi aile ve akrabalarına ait bahçelerde çalışan çocuklar genellikle 8-10 yaşına dek kardeşlerinin bakımını sağlayan ücretsiz aile işçisi olmakta, söz konusu yaştan itibaren ise fındık hasadına dahil olmaktadır. Ancak bu gruptaki çocuk emegi yaşları ilerledikçe eğitim, iş, evlilik gibi nedenlere bağlı olarak bölgeden ayrılmakta, buna paralel olarak fındık hasadına katılımları düşmektedir. Yerli işçilerin çocuklarında da benzer durumlar gözlemlenmekte ilerleyen yaş ile birlikte fındık hasadına katılımları düşmektedir. Buna karşın farklı bölgelerden gelen işçilerde çocuk emegi daha fazla kullanılmaktadır. Gürcü işçiler genellikle resmi bir biçimde çalışmadığından çocuklarını yanlarında getirmeyi çok fazla tercih etmemektedirler(Kablay, 2015, s.104). Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden gelen Kürt işçilerde ise çocuk emegi daha fazla görülen bir olgudur.

Mevsimlik tarım işlerinde çocuk emeginin kullanılmasında ailelerin olduğu kadar bahçe sahipleri ve tarım aracılarının tutumu da önem taşımaktadır. Bahçe sahipleri işçilerin yoksul kesimlerden oluşması ve aileleri ile birlikte

çalışmaları nedeni ile çocukların çalışmalarını doğal karşılamakta ve çalışmalarında herhangi bir engel görmemektedirler. Nitekim bahçe sahipleri işçilerin yaş durumundan ziyade çalışma performanslarına bakarak hareket etmektedir. Bahçe sahiplerinin büyük çoğunluğu (%73) işçilerin performansı yüksek ise yaş gözetmeksizin çalıştırabileceğini ifade etmiştir. Görüşme yapılan bahçe sahiplerinin büyük çoğunluğu (%69) 18 yaşından küçük işçilerin çalışmasına müsaade etmektedir. Ayrıca 18 yaş altı işçi çalıştırılmadığı ileri sürülen bahçelerde de 8-10 yaş aralığında çocukların çalıştığı gözlemlenmiştir. Buna karşın bahçe sahiplerinin önemli bir çoğunluğu (%58) çocukların çalışma performansından memnun değildir. Çocuk işçilerin çalışma performansından memnun olmamalarına rağmen neden çalıştırdıkları sorulduğunda ise ailelerin isteği ve tarım aracıları ile yapılan anlaşmaları ileri sürmüşlerdir. Bahçe sahiplerine göre çocuk işçiliğinin engellenmesi ancak denetim ve yaptırım mekanizmalarının güçlendirilmesi ile mümkün olacaktır. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin eğitim ve ekonomik şartlarının yükseltilmesi, ailelerin çalıştığı sürelerde çocukların bedensel ve zihinsel olarak gelişimini destekleyecek faaliyetlerin düzenlenmesi gerekmektedir. Diğer yandan bahçe sahipleri ucuz olarak gördükleri çocuk emeginden vazgeçebilmek için çiftçiye yapılan yardım ve desteklerin daha işlevsel olması gerektiğini savunmaktadırlar.

Tarım aracıları ise çocukların kendilerinin ve ailelerinin istekleri doğrultusunda çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında fındık hasadında çalışmanın çocuklar üzerinde fiziksel ya da gelişimsel herhangi bir olumsuz etkisi olmadığını ileri sürmektedirler. Tarım aracıları da bahçe sahiplerinde olduğu gibi fındık işçilerinde yaş kriteri gözetmemektedir. Yetişkin ve çocuk işçiler arasında yaş ve cinsiyete dayalı bir ayırım yapmadıklarını belirten tarım aracıları çocuk işçilerin ücretlerini hane halkı reisine ödemektedir. Bunun sonucunda çocuk işçiler emekleri üzerinde bir hak iddia edememekte ve sömürülmektedir. Benzer bir sonuca Kablay(2016)'ın çalışmasında da ulaşılmıştır.

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesinde 15 yaşını dolduran çocukların çalışabileceği hükmü yer almaktadır. Ayrıca devamında 14 yaşını dolduran çocukların gelişiminin ve eğitiminin engellenmemesi şartı ile çalıştırılabileceği ifadesine yer verilmiştir. Öte yandan ILO'nun 182 No'lu “*En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi*” en kötü çalışma biçimlerinden biri olarak tarımda ücretli işçiliği belirtmiştir. Söz konusu sözleşme, 18 yaşın altındaki çocukların en kötü biçimlerdeki işlerde çalışmasını engellemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ILO ve 4857 sayılı İş Kanunu arasındaki muğlaklık göze çarpmaktadır. Ortaya çıkan bu muğlaklık çocuk emeğinin sömürülmesine zemin hazırlamaktadır. Öte yandan mevsimlik işçi hanelerinin içinde bulunduğu maddi sorunlar hem bahçe sahipleri hem de tarım araçları tarafından çocuk emeğinin kullanılmasında haklı bir sebep olarak görülmeye devam etmektedir.

Sonuç

Gerçekleştirilen araştırma ile mevsimlik tarım işçilerinin yanı sıra İş-Kur, ziraat odası, Fındık-Sen gibi kurumlar ve fındık üreticileri ile derinlemesine görüşmeler yapılarak fındık tarımında mevsimlik işçilik bütün yönleri ile incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın gerçekleştirildiği Bulancak ilçesinde fındık hasadında mevsimlik tarım işçileri yoğun olarak yer aldığı görülmüştür. Söz konusu işçiler Doğu ve Güneydoğu bölgesinden gelen Kürt işçiler, Gürcü işçiler ve bölge içinden çalışmaya katılan yerli işçiler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Mevsimlik işçilerin kendi aralarında gruplara ayrılmış olması ise göçmen olarak çalışmaya gelen işçilerde ücret düşürücü bir etkiye yol açmıştır.

Fındık hasadına çalışmaya gelen işçiler yoksulluk nedeni ile bu işi yaptıklarını belirtmişlerdir. Nitekim hem Kürt işçiler hem de Gürcü işçilere göre mevsimlik tarım işçiliği hane yaşamını sürdürmenin temel gereklerinden biridir. Yerli işçiler ise fındık hasadında çalışmaya ek bir kazanç sağlama olarak yaklaşmaktadır. İşçi

gruplarının genelinde ise fındık hasadında çalışmak üzere yapılan anlaşma sözlü olarak gerçekleşmektedir. Bu durum mevsimlik tarım işçiliğinin enformel bir çalışma biçimi olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Yapılan araştırmada mevsimlik tarım işçiliğinde en önemli sorunlardan bir tanesinin güvencesiz çalışma olduğu görülmüştür. Görüşme yapılan fındık işçilerinin önemli çoğunluğunun Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlı olmadığı, kayıtlı olan işçilerin ise ağırlıklı olarak yerli işçiler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Genel Sağlık Sigortası primleri devletçe ödenen işçi sayısının fazla olması işçilerin büyük çoğunluğunun gelirinin asgari ücretin üçte birinden az olduğunu kanıtlamaktadır.

Fındık tarımında çalışan işçilerin önemli bir çoğunluğu gelecek yıl tekrar çalışmaya geleceğini belirtmiştir. Ayrıca Kürt işçilerden bir tanesi “*Yapılacak başka iş mi var, bununla para kazanıyoruz.*” diyerek mevsimlik işçiliğin geçimlerinde önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. Öte yandan bir sonraki yıl çalışmak istemeyen işçiler ise çalışma ve barınma koşullarının zorluğu ve özellikle uzun sürelerde beden gücü ile çalışmanın yıpratıcılığının üzerinde durmuşlardır. Bir tarafta geçim şartlarının zorlayıcılığı bir tarafta kendi memleketlerinden uzak ve çetin çalışma koşulları da işçilerin bir kısmını gelecek sene fındık tarımında çalışma konusunda kararsız bırakmıştır.

Fındık tarımında çalışan işçilerin önemli bir çoğunluğu bağımsız bir çalışma ortamı hayal ettiklerinden ticaret ile ilgilenmek istemişlerdir. Çiftçilik yapmak isteyen işçilerin görece daha az olması ise dikkat çekicidir. Ayrıca işçilerin önemli bir çoğunluğu devlet kademesinde memur veya işçi olmayı hayal etmektedir. Bu durum işçilerin iş ve gelir güvencesi altında çalışmak istediğinin önemli bir kanıtıdır. Tarım araçları ve bahçe sahiplerinin gözetiminde çalışan işçilerin bir kısmı ise bağımsız da tarım dışı işlerde çalışmaya daha hevesli olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda Giresun İş-Kur müdürlüğüne fındık hasadının bitiminde işçilere bölgede çalışma fırsatının verilip verilemeyeceği sorusu, bölgede

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

tarım sektörü haricinde bir çalışma alanının olmayışı gerekçesi ile olumsuz yanıtlanmıştır.

Fındık tarımında ilçe bazında işçilere konaklayabilecekleri bir alanın olmadığı tespit edilmiştir. İşçilerin konaklamasına dair çalışmaların il bazında gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış ve 2017 yılında Giresun ilinde bir konaklama tesisi açılmış ancak faaliyet göstermemiştir. 2022 yılında ise söz konusu tesisin eksiklerinin tamamlanarak faaliyete hazır hale getirildiği ilan edilmiştir. Çalışma yapılan dönemde işçilerin çoğunlukla fındık hasadı yapılan arazilerin yakınlarında konakladığı gözlemlenmiştir. Ayrıca ilçe merkezi ve köylerin sınırında konaklayan işçiler de mevcuttur.

Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarına yönelik uzun vadeli çözümlerin geliştirilmesi, mevcut devlet politikalarının ve uygulamaların bu ekseninde yeniden şekillendirilmesi açısından akademik çalışmalar çok önemlidir. Dolayısıyla mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının çözülmesi, mevcut hakların korunması ve yeni hakların kazanılması ve gelişmelerin yakından takibi ancak yapılacak araştırmaların sürekliliği ile sağlanabilir. Fındık üreticilerinin dayanışmasını amaçlayan sendikal bir örgütlenme olarak Fındık-Sen dikkat çekmektedir. Buna karşın farklı işçi gruplarını bünyesinde bütünleştirebilecek bir sendikal örgütlenmeye ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. İşçilerin tabakalaştırılmaksızın tüm talep ve sorunlarının savunulacağı bir örgütlenme olmadan, bireysel söylemlerle büyük adımlar atılamayacağı aşikardır. Öte yandan emek yoğun çalışan tüm mevsimlik tarım işçilerinin mevcut koşullarının iyileştirilmesi konusunda toplumun tüm kesimlerine sorumluluklar düşmektedir.

KAYNAKÇA

Akbıyık, N. (2008). Türkiye’de Tarım Kesiminde İşgücü Piyasalarının Yapısı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 220-237. 11 08, 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/70026> adresinden alındı.

Bulut, E. (2013). *Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşullarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Kocaali Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Centel, T. (2016). *Temel İş ve Sosyal Sigorta Yasaları* (3. Baskı). İstanbul: Beta.

Demir, M. (2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Haklarına İlişkin Değerlendirmeler ve Öneriler, *Çalışma ve Toplum*, 1(144), 177-194.

Ordu’da İşçileri Taşıyan Minibüs Takla Attı. (2022, Ağustos). *Habertürk*. Erişim adresi <https://www.haberturk.com/son-dakika-haberi-ordu-da-iscileri-tasiyan-minibus-takla-atti-3483546>.

Kablay, S. (2015). *Mevsimlik ve Gezici- Geçici Çalışma: Çocuk İşçiler* (1. b.). (G. Yücesan-Özdemir, Dü.) Ankara: Notabene Yayınları.

Kablay, S. (2016). Fındık Bahçesinde İşçi Olmak: Ordu ve Giresun İllerinde Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları. D. Yıldırım & E. Haspolat (Dü.) içinde, *Değişen Karadeniz’i Anlamak* (s.282-308). Ankara: Notabene Yayınları.

Kablay, S. (2018). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşulları: Fındık İşçileri Örneği. Özlem Şendeniz & Emek Yıldırım (Dü.) içinde, *Sirtında Sepeti Bafra’dan Hopa’ya Karadeniz’de Kadınlık Halleri* (s.209-231). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Kalkınma Atölyesi. (2013). *Fındık Hasadında Çalışan Çocuklar İçin Model Eylem Planı*, Ankara: Altan.

Kalkınma Atölyesi. (2014). *Fındık Hasadının Oyuncuları*, Ankara: Altan.

Ulukan, U., Cığerci Ulukan, N. (2011). Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği. *2000’li yıllarda Türkiye’de İktisat ve Siyaset Rüzgarları İçinde* (s.159-175). Ankara: Efil.

ŞİMŞEK, G., “Fındık Tarımında Mevsimlik İşçiler: Giresun Örneği”

Uran, H. (1939). Adana Ziraat Amelesi. İstanbul: Vakit Kitapevi.

Resmi Gazete Web Arşivi “Mevsimlik Tarım İşçileri” adlı Başbakanlık Genelgesi 2017/6, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170419.htm> Erişim Tarihi: 17 Ağustos 2022.

Şeker, M.(1986). *Türkiye’de Tarım İşçilerinin Toplumsal Bütünleşmesi*, İstanbul Değişim Yayınları.

Yaşar, M. “Bulancak’ta Ölümlü Trafik Kazası”www.bulancakhaber.net Erişim Tarihi: 20 Ekim 2019.

Yeniay, G. (2011). *Mevsimlik Tarım İşçiliği: Giresun Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yıldırak, N., Gün, S., Gülçubuk, B. (2003). *Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları*. Ankara: Tarım İş Sendikası.

Yıldırım, U.D. (2015). *Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Yılmaz, C. (2010). Giresun’un Bulancak İlçesi Kırsal Kesiminde Nüfus Hareketlerinin Nedenleri, Yönü ve Başlıca Özellikleri, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2 (1), 147-160.

Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi: Taşeron Çalışma

Bülent TIRYAKI

Özet

Neoliberal politikaların çalışma hayatında etkili olmasıyla birlikte emek biçimleri dönüşüm geçirmiştir. Küresel sermaye standart istihdam ilişkisinin yerine standart dışı istihdam biçimi olan güvencesiz istihdamı dünyaya yaymıştır. Rekabet ortamında kullanılan emek gücü artık tamamen güvencesiz bir boyut kazanmıştır. Güvencesiz istihdam biçimlerinin en çok tercih edileni taşeron çalışma olmuştur. Taşeron çalışanlar uzun çalışma süreleri, belirli süreli iş sözleşmeleri, sosyal haklardan yararlanamama, sendikal haklarının kullanamama, baskıcı bir çalışma ortamında çalışma gibi olumsuzlukları maruz kalmaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı emeğin güvencesizleşmesi sürecini incelemek ve güvencesiz istihdam biçimi olan taşeron çalışmanın boyutlarını teorik bir şekilde tespit etmektir. Bu incelemeler yapılırken de standart istihdam ilişkisi, değişen devlet rolü, esneklik gibi kavramlar açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvencesiz İstihdam, Taşeron Çalışma, Esneklik, Standart İstihdam İlişkisi.

A Form of Precarious Employment: Subcontracting

Abstract

Labor forms have transformed with the impact of neoliberal policies in working life. Global capital spread precarious employment, which is a non-standard form of employment, to the world instead of the standard employment relationship. The labor force used in a competitive environment has now become completely insecure. The most preferred form of precarious employment has been subcontractor work. Subcontracted employees are exposed to negativities such as long working hours, fixed-term employment contracts, not being able to benefit from social rights, not being able to use their union rights, and working in a repressive work environment.

The aim of this study is to examine the insecurity process of labor and to determine theoretically the dimensions of subcontracting, which is a form of precarious employment. While conducting these examinations, concepts such as standard employment relationship, changing state role, flexibility were explained.

Keywords: Precarious Employment, Subcontractor Work, Flexibility, Standard Employment Relationship.

* Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri A.B.D Yüksek Lisans Öğrencisi, tiryaki.bulent52@gmail.com

1. Giriş

II. Dünya Savaşı sonrası özellikle kapitalist ülkeler sermaye birikimini artırma politikası kapsamında, üretilen mal ve hizmetlerin ulusal boyutta tüketimine önem vermişlerdir. Ulusal boyutta tüketime bağlı sermaye birikiminin başarılı olmasında, geliştirilmiş sosyal ödemelerle güçlendirilen, bir emekçinin tam zamanlı ve belirsiz süreli iş sözleşmesi ile sendikal haklardan faydalandığı çalışma şartları hayati bir öneme sahip olmuştur. Bu şartları içinde barındıran istihdam ilişkisine “standart istihdam ilişkisi” denilmiştir (Savul, 2012, s.120; Vosko, 2011).

Standart istihdam ilişkisini ayakta tutan üç temel ve bir yardımcı ayak vardır. Temel ayaklardan birincisi, iki taraflı istihdam ilişkisidir. Taraflardan birinin işçi ile diğerinin işveren olduğu bir sözleşmeye bağlanan istihdam ilişkisine “iki taraflı istihdam ilişkisi” denilmektedir. Standart istihdam ilişkisinin en önemli ayağıdır. Çünkü mevcut dönemde işçilerin sosyal haklarına erişebilmeleri için ikili istihdam ilişkisinin olması zorunlu tutulmuştur. Temel ayaklardan ikincisi “standartlaştırılmış çalışma zamanı”dır. Standartlaştırılmış çalışma zamanı; emeğin belirli bir zaman dilimi içerisinde bir işverene satılması olarak tanımlanmıştır. Standartlaştırılmış çalışma zamanını, sürekli ve uygun bir biçimde işleyen ücretli çalışma günü (genel olarak günde sekiz saat), çalışma haftası (ortalama 40 saat) ve çalışma yılı (resmi tatiller ve ücretli izinler) belirlemektedir. Temel ayaklardan sonuncusu ise “sürekli istihdam”dır. İşverenlerin tek başlarına üretim araçlarının kontrolünü alarak kar etme olasılıkları düşüktür. Dolayısıyla emekçilerle iş birliği içinde olmak önemlidir. Bunun için işverenler istihdam ilişkisi içinde çatışmaları en aza indirmek için yeni emek formları oluşturmuştur. Böyle bir iş ilişkisi, her iki tarafı da güvence altına almakta ve oluşabilecek riskleri eşit olarak paylaşmaktadır. Standart istihdam ilişkisinin destekleyici ayağı ise “örgütlenme özgürlüğü ve toplu sözleşme hakkı”dır (Vosko, 2011, s. 52-61).

Sonuç olarak standart istihdam ilişkisi, belirsiz süreli iş sözleşmeleri ile garanti altına

alınmış, tam zamanlı, düzenli çalışma süreleri ve ücretleriyle standartlaştırılmış, sendika ve toplu sözleşme haklarının serbestçe emekçilere tanındığı bir istihdam ilişkisidir. Dolayısıyla emekçiler için standart istihdam ilişkisi, onların hayata tutunmasını sağlayan ve güvenceli bir yaşam sürmelerine yardımcı olan gerekli bir iş ilişkisidir (Yılmaz, 2019, s. 1715).

2. Dönüşen Devlet Rolü Perspektifinden: Güvencesiz Çalışma

Sanayi Devrimi'nin yaygınlaşması ile bütün dünyanın sanayileşme sürecine ayak uydurmak istemesi, sanayileşme sürecindeki ülkeler arasında rekabet ortamı oluşturmuştur. Rekabet süreci kapitalizmin uzun süreli krizlerle karşılaşmasına neden olmuştur. Krizlerin piyasa mekanizmasıyla çözülemeyeceğini ve tam istihdama ulaşabilmek için efektif talebin yüksek olması gerektiğine dayanan Keynesyen Teori, II. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde krizlerin çözülememiş olması nedeniyle devlete yeni işlevler kazandırılması ve bu işlevler paralelinde yeni kurumsal yapının inşa edilmesi gerekliliğini ortaya atmıştır. Keynezyen Teori bu dönemde sosyal devlet anlayışına geçişin temellerini oluşturmuştur (Uyanık, 2008, s. 211).

Sosyal devlet, bireylerin toplum içerisinde insan onuruna yaraşır bir hayat sürmesini sağlamayı amaçlayan, onların sosyal durumlarıyla ilgilenen ve onlara asgari yaşam şartlarını sunmakla görevli bir mekanizmadır. Sosyal devlet bu hedefleri, bireyler arasındaki sosyal adaleti sağlamakla gerçekleştirebileceği düşüncesindedir. Dolayısıyla sosyal adaleti sağlayabilmek, devletin sosyal ve ekonomik hayata müdahalesi sayesinde gerçekleştirilmektedir (N. Bulut, 2003, s. 174).

Briggs' e göre (1961), sosyal devlet üç temel boyutu gerçekleştirebilmeyi hedeflemektedir. Birincisi, bireylerin çalışmasına veya çalışmamasına bakmaksızın onlara minimum bir gelir garantisi sağlayabilmektir. İkincisi, hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi bireyleri toplumda dezavantajlı konuma düşüren sosyal durumların insanlar üzerinde yarattığı güvencesizlik sorununu azaltmaktır. Üçüncüsü ise hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün bireylerin eşit bir şekilde

devletin sağladığı sosyal hizmetlerden yararlanabilmesini sağlamaktır.

II. Dünya Savaşı'nın ardından sosyal devlet anlayışının yükselmesi ile kapitalistleşmiş ülkeler ile az kapitalistleşmiş ülkelerde ekonominin kötü bir seyir alacağı beklentisi olmasına rağmen bu ülkelerde ekonomi iyi bir seyir almıştır. Dolayısıyla kapitalizm, sosyal devleti yaratması sayesinde savaş sonrası ekonomik buhran ve çöküşten kurtulmuştur (Bayraktar, 2012, s. 257-258).

II. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren 1970'li yılların ortalarına kadar olan süre sosyal devletin altın çağı olarak nitelendirilmektedir. Sosyal devletin altın çağında sosyal harcamalar iki katına çıkmıştır. Büyük oranda sosyal harcamalar olarak şekillenen harcamalar her alanda hissedilmiştir. 1973 yılında ortaya çıkmış olan Petrol Krizi sonucunda meydana gelen büyük bir bunalım, devletlerin sosyal devlet anlayışını terk etmesine neden olmuştur (Aydın ve Çakmak, 2017).

Düzenleyici devlet modeli, kapitalizmin önündeki engellerin kalkmasıyla neoliberal politikaların başarısız sonuçlarını telafi edecek bir dönemde sosyal devlete alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Ülkelerin sosyal devlet anlayışını terk etmesiyle birlikte neoliberal politikalar, sosyal devletten kalan her şeyi silme çabasına girmişlerdir. Küresel kapitalizme uygun bir devlet anlayışı olan düzenleyici devlet, piyasa şartlarına göre şekillenmektedir. Dolayısıyla böyle bir devlet modeli bir kar etme amacı güden firma gibi çalışmaktadır (Bayramoğlu Özügürlü, 2012).

Sosyal devlet anlayışından uzaklaşan devletler, düzenleyici devlet modelinin yani kapitalizmin esiri olmuşlardır. Kapitalist sistemin kar edebilmesi emeği ne kadar sömürdüğüne bağlıdır. Emek sömürsünü başarabilmek için iki yol tercih etmektedir. Birincisi, emek gücünü satarak geçimini sürdüren insanların çalışma saatlerini artırmaktır. İkincisi ise çalışma ortamında teknolojik gelişmeleri kullanarak emek verimliliğini yükseltmektir. Kapitalist sistem genelde emeği esnekletiren ilk yöntemi tercih etmektedir. Çünkü çalışma ortamında teknolojik gelişmeleri kullanması, çok kolay bir şekilde

sömürülebildiği emeği saf dışı etmesi anlamına gelmektedir (Göztepe, 2012, s. 17).

Düzenleyici devlet modeli, küresel ekonomi içinde ortaya çıkan değişimlere göre şekil alabilen esnek bir yönetim biçimine ulaşmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla her sektörde esnek, rekabet kabiliyeti olan oluşumların kurulmasını istemektedir. Bu sebeple güvenceli istihdam biçimleri, bu devlet modeli için büyük bir engel teşkil etmektedir. Düzenleyici devlet modeli, sermaye için esnekliğin yani emekçiler için güvencesizliğin savunucusu ve uygulayıcısıdır (Bayramoğlu Özügürlü, 2012).

3. Güvencesiz İstihdam Kavramı

1970'li yıllardan itibaren neoliberal politikaların çalışma hayatında etkili olması sebebiyle standart istihdam ilişkisi yavaş yavaş terkedilmeye başlanmıştır. Küreselleşmenin emek piyasalarında etkisinin artması, bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi, üretim sektörünün yerini hizmet sektörüne bırakması ve sosyolojik yapının değişmesiyle çalışma hayatında birçok dönüşüm meydana gelmiştir. Bu dönüşümler sonucunda; teknolojinin çalışma hayatında daha çok kullanılması, çalışma sürelerinde değişim, esnek çalışma sözleşmelerinin yaygınlaşması gibi dönüşüm materyalleri artmıştır. Dolayısıyla standart istihdam ilişkisi yerini standart dışı istihdam biçimi olan güvencesiz istihdama bırakmıştır (Jain ve Hassard, 2014).

Güvencesiz istihdam kavramı, çalışma hayatını ve bununla paralel olarak da emekçilerin hayatlarını derinden etkileyen bir standart dışı çalışma biçimi olduğu önem verilmesi gereken bir durumdur. Bunun için de çalışma hayatının düzenini bozan güvencesizlik kavramını irdelenmesi gerekmektedir. Gery Rodgers' a göre (1989), güvencesizlik dört unsurdan meydana gelmektedir:

- **Zamansal Unsur:** İstihdam devamlılığı ile ilgili olan belirlilik derecesi önemlidir. Çünkü güvencesiz işler kısa süreli bir yapıda ve iş kaybetme olasılığı oldukça

yüksektir. İşe devam kadar, işin sürekliliği de kritik bir noktadır.

- **Örgütsel Unsur:** Emekçilerin iş üzerindeki bireysel veya toplu kontrolü, çalışma şartları, çalışma zamanları, vardiya ve çalışma planları, iş yükü ve yoğunluğu, sağlık ve güvenlik şartları örgütsel unsurun kapsamındadır.
- **Ekonomik Unsur:** Yeterli derecede ödeme ve ücret artışı ekonomik unsurun önemli koşullarıdır.
- **Sosyal Unsur:** Haksız bir şekilde işten çıkarılma, ayrımcılık ve olağandışı çalışmaya karşı yasal, toplu veya geleneksel koruma yöntemlerinin mevcut olmaması. Ayrıca sağlık, iş kazaları ve işsizlik sigortasını içeren bir sosyal güvenlik korumasının olmaması (Frade, Darmon ve Laparra, 2004).

Güvencesizliğin çalışma hayatı ile ilgili birçok güvencelerin düşmanı olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda Standing (1999), çalışma hayatını ilgilendiren yedi temel güvencenin olduğunu belirtmiştir. Bunlar; emek piyasası güvencesi, istihdam güvencesi, iş güvencesi, işçi sağlığı ve iş güvenliği, nitelik artırma güvencesi, gelir güvencesi ve temsil güvencesi olarak belirtilmektedir. Güvence olgusuna sermaye perspektifinden bakıldığında, çalışma hayatında var olan bu tarz güvencelerin sermaye için ek mali yük olduğu düşünülmektedir (Kutlu, 2012, s. 66).

Tucker (2002, s. 26) tarafından güvencesiz istihdamın meydana getirebileceği muhtemel olumsuzluklar şöyledir:

- İşveren tarafından ön bildirimsiz bir biçimde işçinin işine son verilebilir.
- Çalışma süreleri işverenin inisiyatifi ile belirsiz olabilir veya sürekli değiştirilebilir.
- İşin niteliği işverenin iradesine tabi olabilir.

- Ücret ve ödemeler belirsiz olabilir veya düzensiz olarak ödenebilir.
- İşçi ve işveren arasında açık veya gizli bir sözleşme olmayabilir.
- Ayrımcılık ve cinsel istismar gibi insanın onurunu kırarak olumsuzluklara karşı koruma tedbirleri olmayabilir.
- Ücret dışı ödemeler (hastalık, ev, ölüm vb.) oldukça az olabilir veya hiç olmayabilir.
- Eğitim ve mesleki eğitime erişim imkanları sınırlı olabilir.
- İşçi sağlığı ve güvenliği tedbirleri zayıf olabilir veya hiç olmayabilir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ), güvencesiz istihdamın tanımlamasını yaparken istihdam süresinin belli olmayışına, birden fazla işverenin olması ihtimaline, gizli ya da belirsiz istihdam ilişkisine, sosyal korumaya ve istihdam ile ilgili sosyal yardımlara ulaşımın zayıflığına, ücret düşüklüğüne ve işçilerin sendikalara üye olma haklarını kullanamamasına vurgu yapmaktadır. UÇÖ’ye göre güvencesiz istihdamın en fazla önem arz eden özelliği işverenin belirsizliği durumudur (ILO, 2012, s. 27). Bu nedenle çok uluslu sermaye şirketlerinin taşeron işçilik başta olmak üzere çeşitli güvencesizleştirme yöntemlerini kullanmaları sonucu standart istihdam ilişkisinin önemini yitirmesine, standart dışı istihdam ilişkisinin yaygınlaşmasına ve işverenin belirsizliğine sebep olmuşlardır (Güler, 2015, s. 158).

Avrupa Birliği (AB), güvencesiz istihdam kavramını irdelerken işin sürekliliği ihtimalinin düşüklüğü, çalışma süreleri başta olmak üzere işi ile ilgili kontrolün zayıflığı, işsizliğe veya ayrımcılığa karşı korunmanın düşüklüğü ve mesleki eğitim ve kariyer ilerlemesinin olanaklarının yetersizliği konularına vurgu yapmaktadır (EU ve OSHA, 2013). Uluslararası Metal İşçileri Federasyonu, güvencesiz istihdam kapsamına giren istihdam türleri şu şekilde

TİRYAKİ, B., “Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi: Taşeron Çalışma”

belirtmiştir (International Metalworkers Federation, 2007, s. 5):

- Belirli süreli veya sınırlı iş sözleşmeleri ile işçileri işe alma.
- Özel istihdam kuruluşları veya işçi simsarları aracılığıyla işçi çalıştırma.
- Taşeron şirketler aracılığıyla işçi temin etme (alt işveren uygulaması).
- İşçiyi kendi namına ve hesabına çalıştırmış gibi belirtilip çalıştırma.
- Amacından uzak deneme süreleri kullanımı.
- Gizli mesleki eğitim sözleşmeleri.
- Çağrı üzerine çalışma.
- Kanun dışı ve zoraki yarı zamanlı çalışma.
- Evden çalışma.

Nitelik seviyesine göre güvencesiz istihdam koşullarına maruz kalma ihtimalleri irdelendiğinde hem nitelikli hem de niteliksiz emeğin güvencesiz istihdamla karşılaşma olasılığı muhtemeldir. Nitelikli emeğin iş bulma ve bulunan işte devamlılığını sürdürme ihtimali niteliksiz emeğe nazaran daha yüksektir. Fakat günümüz koşullarında her nitelikteki emek gücü güvencesiz istihdam koşulları altında çalışabilir (Savul, 2012, s. 133). Magdoff ve Magdoff (2004) güvencesiz istihdam koşullarına maruz kalabilecek grupları şu şekilde açıklamaktadır:

- İşsizler (iş aradıkları halde iş bulamayanlar ve iş bulamadıkları için iş aramaktan vazgeçenlerden oluşur).
- Tam zamanlı çalışmak isteğinde olup yarı zamanlı çalışanlar.
- Tam zamanlı olarak çalışma istediğinde olup standart dışı işlerde çalışan veya ara sıra kısa

süreli bularak kendi hesaplarına çalışanlar.

- Tam zamanlı çalışmalarına rağmen meydana gelebilecek olumsuzluklar sebebiyle işini kaybetme olasılığı olanlar.
- Aktif nüfus içinde olmayan fakat farklı koşullarda çalıştırılmaları muhtemel olan kişiler (mahkumlar, engelliler vb.).

Güvencesiz istihdamın yaygınlaşmasıyla birlikte çalışma hayatında bazı olumsuz sonuçlar doğmuştur. Emek piyasasında kadın ve çocuk oranlarında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Teknolojinin üretimde yaygınlaşmasıyla birlikte nitelikli emek gücü değer kaybetmeye başlamıştır. Uzun çalışma süreleri adeta bir kanun haline gelmiştir. Düşük ücrete uzun ve yoğun çalışmaya tabi kılınmış her türlü sömürüye açık bir şekilde çalışanların sayısı artmıştır. Bunların yanında emekçilerin örgütlenme oranlarında ciddi bir düşüş meydana gelmiştir. Emekçilerin bu zor şartlara dayanamamasından ötürü ciddi bir emek devri yaşanmaktadır (Özügurlu, 2009, s. 127).

UÇÖ’ nün “Dünya İstihdam ve Sosyal Görünüm” raporuna göre (ILO, 2020, s. 19), her 100 çalışan emekçinin 61’i güvencesiz istihdam biçimi olarak tanımlayabileceğimiz çalışma koşullarında çalışmaktadırlar. Bu veriden hareketle, dünya genelinde çalışan emekçilerin yarısından fazlasının güvencesiz istihdam biçimlerinde emek gücünü satarak hayatını idame ettirebildiği fark edilmektedir.

Çin’in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve tüm dünyada etkisini göstermekte olan COVID-19 virüsünün çalışma hayatını da derinden etkileyeceği düşünülmektedir. Omay’a göre (2020), pandemi sürecinin sonlanmasıyla birlikte iki muhtemel senaryo çalışma hayatında etkili olabilir. Birinci; çalışma hayatı pandemi öncesi dönemde olduğu gibi çalışma hayatında yaşanan güvencesizlik, esneklik, standart dışı çalışma vb. dönüşümler aynı şekilde devam edebilir. Fakat pandemi sürecinin de yardımıyla bu dönüşüm sürecinin hızı pandemi öncesine nazaran daha

hızlı bir şekilde olur. İkinci senaryo ise çalışma hayatının pandemi öncesindeki durumunda değişim yaşanabileceğidir. Fakat bu değişim için de olumlu ve olumsuz olmak üzere iki farklı görüş mevcuttur. Olumlu değişim görüşünde olanlar, devletlerin pandemi sürecinin ekonomi ve çalışma hayatına olumsuz etkilerini gidermek sebebiyle aldıkları tedbirlerin, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde olduğu gibi çalışma hayatına olumlu yansımaları olabileceği düşüncesindedirler. Fakat olumlu değişim sürecine inananların sayısı oldukça azdır. Olumsuz değişim süreci görüşünde olanlar için ise pandemi öncesi çalışma hayatından daha da kötü bir çalışma hayatı bizleri beklemektedir. Günümüze kadar gelen sürede güvencesizleşen çalışma hayatı artarak devam edebilir ve önceden tahmin edilemeyen sorunların meydana çıkması ihtimali olduğu düşünülmektedir.

4. Güvencesiz İstihdamın Ana Nedeni: Esneklik

Güvencesiz istihdam ve esneklik birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken iki kavramdır. Genellikle esnek olarak bilinen istihdam biçimleri, güvencesiz istihdam şartlarının meydana gelmesindeki en önemli nedendir. Çalışma hayatını emekçiler için güvencesiz bir ortama dönüştüren esnek istihdam biçimleri küresel kapitalizmin vazgeçilmezi haline gelmiştir. Öte yandan esnek istihdam biçimleri tek başlarına güvencesiz istihdamı ortaya çıkarmamaktadır. Esnek istihdam biçimleri çalışma hayatındaki niteliksiz veya yarı niteliksiz emekçilerin güvencesiz koşullarda çalışmalarına sebep olan bir kapı olarak değerlendirilmektedir (Savul, 2012, s. 125).

Emek piyasası esnekliği literatürde birçok yazar tarafından esneklik çeşitlerine göre ifade edilmeye çalışılmıştır. Atkinson (1994)'a göre esnekliği dört kısımda incelemek mümkündür:

- **Dışsal Sayısal Esneklik:** İşverenlerin ihtiyaçları doğrultusunda çalışan sayısını kontrol altına alabilme imkanı sağlayan işçi çıkarma ve işe alma

uygulamalarının esnek olarak kolay bir şekilde yapılabilmesi anlamına gelmektedir.

- **İçsel Sayısal Esneklik:** Emekçilerin çalışma sürelerinin esnekleşmesi anlamına gelen bu esneklik çeşidi yarı zamanlı çalışma, kısmi zamanlı çalışma ve fazla çalışma uygulamalarının esnekleşmesine olanak sağlamaktadır.
- **Fonksiyonel (İşlevsel) Esneklik:** Yapılan işin yapısının değişkenliği, iş döngüsünde farklılaşma ve emekçiyi birden fazla işte görevlendirme anlamına gelmektedir.
- **Finansal (Ücret) Esneklik:** Emekçilerin ücretlerinin performansa dayalı olarak veya ekonomik şartlara göre belirlenmesi anlamına gelmektedir.

Esnek emek piyasaları, neoliberal politikaların savunucuları tarafından desteklenmesinin yanı sıra çalışanların daha güvencesiz hale gelmesiyle somutlaşan bir kavramdır (Standing, 2014, s. 19).

5. Güvencesiz İstihdam ile Mücadele

Çalışma hayatında güvencesizliğin, kavramsal bir tartışmanın ötesine geçerek toplumsal hareketlere de yansıdığı görülmektedir. Güvencesizlik tartışmalarının birçok kez ortaya çıkmasında toplumsal hareketlerin payı büyüktür (Hacısalıhoğlu, 2014, s. 29). Güvencesizlik ile mücadele örneklerinin bazıları ülkelerin sınırları içinde meydana gelmiş, bazıları ise uluslararası kurumlar tarafından ortaya atılmış politikalar ile ele alınmıştır.

Güvencesiz istihdam karşı sınırların ötesine geçemeyen fakat dünyada çok ses getirmiş bazı toplumsal hareketler mevcuttur. Bunlardan ilki 1999-2000 yıllarında Milano'da kurulmuş olan Zincir İşçileri Ekibi'nin güvencesiz istihdam koşullarına karşı toplu bir hareket başlatması olayıdır. Zincir İşçileri Ekibi, zincir işçileri ve kafa işçilerini güvencesizlik temelinde bir araya

TİRYAKİ, B., “Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi: Taşeron Çalışma”

getirmeyi ve aralarında bir dayanışma kurmayı hedeflemiştir. Zincir işçileri; alışveriş merkezleri, süpermarket zincirleri, büyük perakende satış zincirlerinde, fast-food ve benzeri işyerlerinde çalışan emekçileri kapsamaktadır. Kafa işçileri ise medya, bilgi teknolojileri gibi sektörlerde yüksek ücret karşılığında fakat güvencesiz olarak çalışan emekçilerden oluşmaktadır. Hareket, web sitelerini insanların ilgisini çekecek şekilde tasarlamış ve 20.000 kişinin katıldığı dijital bir yürüyüş düzenlemişlerdir. Dolayısıyla büyük alışveriş merkezlerinde ağır şartlarda çalışan zincir işçilerine kendilerini ifade etme olanağı tanınmıştır. Ayrıca zincir işçilerine kıyasla daha iyi konumda çalışan kafa işçileri grubu da kendilerinin güvencesiz olarak çalıştıklarının farkına varmışlardır. Zincir İşçileri Ekibi'nin düzenlemiş olduğu bu hareket, iki farklı emekçi kesimini ortak bir paydada (güvencesizlik) buluşturması açısından önem arz etmektedir (Oğuz, 2012).

Güvencesiz istihdama karşı mücadele kapsamında başka bir ulusal boyutta hareket Fransa'da meydana gelmiştir. 1995 yılında emeklilik reformuna karşı genel yapılan bir grev sonucu Dayanışma Kolektifi isimli bir grup, güvencesizliğe karşı yapılacak yeni bir mücadelenin öncülüğünü üstlenmiştir. Kendileri de güvencesiz emekçilerden oluşan bu grup, ilk eylemini 2002 yılında Paris'te beş McDonalds çalışanın kasadan para çalınmasıyla suçlanması ve işten atılmasıyla başlattıkları greve destek niteliğinde olmuştur. 115 güren süren grev sonucunda McDonalds çalışanları işlerine iade edilmiştir. Dayanışma Kolektifi'nin bir başka desteklediği grev ise bir uluslararası otel zincirinde parça başına (temizledikleri oda sayısı kadar ücret) alan Afrikalı göçmen kadın işçilerin 10 ay süren grevi olmuştur. Çok düşük ücretlerle çalışan bu emekçiler, temizlik işlerinin taşeron bir firmaya devredilmesiyle, düzensiz çalışma saatlerine ve aşırı çalışma nedeniyle çeşitli hastalıklara yakalanmışlardır. Dayanışma Kolektifi'nin büyük desteğiyle birlikte 10 ay süren grev sonunda işveren, işçilerin parça başına aldıkları ücretlerde iyileştirme yapmış, çalışma saatlerini düzenli hale getirmiş ve işten attıkları

emekçileri işlerine geri almıştır (Goldner, 2006; Oğuz, 2012).

Ulusal boyutta mücadele örneklerinden birisi “Euromayday” hareketidir. 2000 yılında McDonalds ve Pizza Hut firmalarında yarı zamanlı olarak çalışan genç emekçiler tarafından “Güvencesizliği Durdur” sloganıyla başlattıkları grev ve küreselleşme karşıtı başka bir grup tarafından başlatılan “İşsizlik, Güvencesizlik ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Avrupa Yürüyüşü”, güvencesizlik ile mücadelede önemli bir dönüm noktası olmuştur. 2001 yılında İtalya'da küreselleşme karşıtı bir grup tarafından Milano'da MayDay adını verdikleri ve özellikle güvencesiz çalışanları temsil eden alternatif bir 1 Mayıs kutlaması başlatmışlardır. MayDay daha sonra her yıl bu şekilde kutlanmaya devam etmiştir. 2005 yılında ise bütün Avrupa'da güvencesiz ve göçmen işçilerin 1 Mayıs'ı olarak EuroMayDay adıyla on iki Avrupa kentinde kutlanmıştır. 2006 yılında ise EuroMayDay 300 bin kişinin katılımıyla yirmi Avrupa kentinde ve ilk defa Avrupa dışında Tokyo'da kutlanmıştır. Fakat 2006 yılından itibaren EuroMayDay hareketinin ivmesi düşmüş olup bu durum iki farklı biçimde yorumlanmıştır. Birincisi ivmesi düşen EuroMayDay isimli hareketin başarısızlıkla sona erdiğini savunmaktadırlar. İkincisi ise bu hareketin güvencesiz çalışanlara küresel bazda dikkat edilmesinin sağlamış ve mücadeleyi farklı boyutlara taşımıştır (Casas-Cortes ve Cobarrubias, 2007; Oğuz, 2012).

Güvencesiz istihdamla mücadele etmek ve emekçilerin çalışma hayatını bir nebze rahatlatılabilmek için kurumsal boyutta bazı politikalar üretilmiştir. Bunlarda bir tanesi “İnsana Yaraşır İş” kavramıdır. İnsana yaraşır iş (Decent Work) kavramı UÇÖ tarafından kullanılmakta ve geliştirilmeye çalışılmaktadır. UÇÖ, insana yaraşır iş kavramını sosyal hakların korunmuş olduğu, makul düzeyde bir gelir getiren ve yeterli seviyede koruma getiren bir iş olarak tanımlamaktadır. Ayrıca UÇÖ insana yaraşır işi, ekonomik ve toplumsal gelişim için önemli bir yol olduğu görüşündedir. UÇÖ bu yolda işçi hakları ve sosyal standartlar tanınmadan istihdam,

TİRYAKİ, B., “Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi: Taşeron Çalışma”

gelir güvencesi ve sosyal güvencenin sağlanamayacağını vurgulamıştır (ILO, 1999).

UÇÖ'nün insana yaraşır iş yaklaşımında, işçi hakları ve sosyal güvencenin korunması kilit bir öneme sahiptir. İnsana yaraşır işin en önemli unsuru işçinin iş güvencesine sahip olması ve haksız nedenle işten çıkarılmasının korunmasıdır. Çünkü istihdamı güvencesizlikten uzlaştırmanın anahtarı iş güvencesinin sağlanabilmesidir (Çelik, 2007).

AB İstihdam Politikası ve AB İstihdam Stratejisinin temellerini birini oluşturan “Güvenceli Esneklik” politikası, AB'ye üye ülkelerin çalışma hayatını yüksek düzeyde etkilemektedir (Ulukan, 2014). Emek piyasaları perspektifinden bakıldığından güvence ve esneklik kavramları birbirlerinin tamamıyla karşıtı olan iki terimdir. Fakat güvenceli esneklik kavramı içinde işçi ve işverenler arasında denge koşullarını ifade etmektedir. İşçilerin güvence ihtiyacını, işverenlerin ise esneklik arayışlarını karşılama amacıyla ortaya çıkarılan bir kavramdır (Çakır, 2009, s. 80). Güvenceli esneklik, emeğin işgücüne katılımı kolaylaştırarak emek piyasasında dezavantajlı olan insanları güçlendirilmesini ve onların kariyer basamaklarında ilerleyebilmesini sağlayacak olan iş güvencesi, gelir ve kombinasyon güvencesini sağlarken; işverenlerin dönüşen piyasaya uyum düzeylerini, verimliliklerini ve rekabet edebilirliklerini artıracak olan esneklik seviyesine sahip olabilmek dereceleri olarak tanımlanmaktadır (Wilthagen ve Tros, 2004, s. 170).

Güvenceli esnekliğin uygulanabilmesinde üç unsur önemli bir yer tutmaktadır. Birincisi eş zamanlılık unsurudur. Eş zamanlılık unsuru gereği emek piyasasına yönelik esneklik uygulamalarını hayata geçirirken öte yandan emekçiler için de güvence unsurunun yerine getirilmesi gerekmektedir. İkinci unsur işçi ve işverenler arasında müzakeredir. İşçi ve işverenler arasında müzakere unsuru gereği güvenceli esnekliğin gerçekleştirilmesi için işçi ve işverenlerin uygulanacak olan esnekliğin derecesi ve güvencenin biçimi ile ilgili

uzlaşmaları gerekmektedir. Üçüncü unsur ise emek piyasası içinde veya dışında kalan dezavantajlı gruplardır. Son unsur gereği güvenceli esnekliğin dezavantajlı grupları koruma amacıyla olması gerekmektedir. Standart dışı istihdam koşullarında en çok gençler ve kadınların çalıştırıldığı durumlarda güvenceli esnekliğin daha çok kadınlar ve çocukları korumaya yönelik yöntemler kullanması gerekmektedir (Çakır, 2009, s. 81-82).

Güvenceli esneklik konusunda işçi ve işveren tarafları birbirlerinden farklı tutum içerisindedir. İşverenler, güvenceli esnekliğin güvence uygulamalarından kaynaklanabilecek katılıklarından çekinmektedirler. İşçi sendikaları ise güvenceli esneklik kavramının emek piyasasında meydana gelebilecek yeni çalışma biçimlerinin yaygınlaşmasını sağlayabilecek bir uygulama olduğu görüşündedir (Güler, 2015, s. 164). Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu, güvenceli esnekliğin sorunları çözmekten çok uzak bir kavram olduğunu aksine sorunları daha da fazlalaştıracak bir kavram olduğu görüşündedir (ETUC, 2007).

6. Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi Olarak Taşeron Çalışma

Neoliberal kapitalizmin emek piyasalarında güçlenmesiyle birlikte mal ve hizmet üretimi tek bir mekandan değil sermayenin egemen olduğu ve merkezileştiği küresel meta zincirleri şeklinde örgütlenmiştir. Küresel meta zincirleri ile üretim ademi merkezileşirken, sermaye lehine maliyet esnekliği sağlamakta ve uluslararası sermaye birikimi artmaya başlamıştır. Dolayısıyla üretim sürecinin ademi merkezileştirilmesine dayanan küresel meta zincirleri stratejisi ile sermaye, üretimin coğrafi alanını değiştirerek hem düşük ücret imkanından yararlanmakta hem de sömürdüğü gelişmemiş ülkelerdeki taşeron firmalar ile maruz kalabilme ihtimali olan riskleri de en aza indirmektedir (Göztepe, 2012, s. 24-25).

Taşeronlaşma süreci, ekonomilerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda meydana gelmiş bir doğal üretim süreci değildir. Taşeronlaşma süreci tamamıyla sermayenin yayılcı politikaları ile

TİRYAKİ, B., “Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi: Taşeron Çalışma”

ortaya çıkan bir üretim sürecidir. Taşeronlaşmanın istihdam yapısına etkileri açısından üzerinde durulması gereken en önemli nokta güvencesizleştirmedir. Çünkü taşeronlaşma süreci ile emeğin yeniden üretimine zarar verilmektedir (Özügurlu, 2009, s. 125).

Taşeronlaşma, esnek emek piyasalarının esnek işletmelerinin uzaklaştırma stratejisi olarak bilinmektedir. Neoliberal politikaların emek piyasalarında etkili olmasıyla birlikte büyük ölçekli işletmelerin emekçi sayılarını küçültmesinin aynı zamanda tam kapasite üretime devam edebilmesinin en büyük anahtarı olmuştur. Basit bir tanımlama yapılması gerekirse; taşeronlaşma, bir işin yapılması için hizmet sözleşmesi yerine ticari sözleşme yapılarak dış kaynaktan emek gücü satın almaktır. Büyük ölçekli işletmeler üretim maliyetlerini düşürmek için faaliyetlerinden bazılarını küçük ölçekli işletmelere devrederek riskini azaltmaktadırlar. Piyasada mevcut olan küçük ölçekli taşeron işletmeler, sadece bir işletmeye değil birden çok işletmeye taşeronluk hizmeti sağlamaktadır (Harrison ve Kelley, 1993).

Taşeron çalışma kavramının içine emekçilerin büyük bir bölümü dahil olmaktadır. Taşeron çalışan denildiğinde akla montaj emekçileri, tersane emekçileri, maden sektöründe çalışan emekçiler, belediye emekçileri, çağrı merkezi emekçileri, güvenlik sektöründe çalışan emekçiler gibi sayısı artırılabilir alanda çalışanlar dahil edilebilir. Emekçi niteliği olarak irdelendiğinde; yetişkinler ve çocuklar, kadınlar ve erkekler, göçmenler ve yerli olanlar, vasıflı ve vasıfsız olanlar yani toplumun her kesiminden emekçi taşeron olarak çalıştırılmaktadır (Yücesan-Özdemir, 2010, s. 35).

Büyük ölçekli işletmelerin bazı işlerini kendinden daha küçük ölçekte olan taşeron işletmelere yaptırmasına maliyet odaklı bir bakış açısıyla bakıldığında üç temel sebep karşımıza çıkmaktadır. Birincisi; üretim sürecinde taşeron kullanımının daha az maliyetli olmasıdır. Dolayısıyla büyük ölçekli üretim yapan işletmeler taşeron kullanmasıyla hem üretim miktarında artış sağlamak hem de daha ucuz maliyetli

emek gücü satın almaktadır. İkincisi; üretim sürecinde bazı faaliyetlerin işletme tarafından yapılmasının mümkün olmaması veya aşırı masraflı olmasıdır. Üçüncüsü ise bazı üretim faaliyetlerinin uzmanlık gerektirmesi nedeniyle bu tip faaliyetler taşeronlara devredilmektedir (Şen, 2006, s. 76-79).

Taşeronluk, inşaat sektörü gibi sektörlerde oldukça uzun bir süredir çalışma hayatında yer almıştır. Fakat diğer alanlarda da esnekleşmiş işletmelerin taşeronluk hizmeti alabildiği unutulmamalıdır. Taşeron şirketler tarafından reklam, halkla ilişkiler, temizlik, ar-ge, güvenlik gibi alanlarda hizmetler üretilmektedir. İşletmelerin esnekleşmesiyle birlikte taşeronlaştırılan faaliyetler artmaya devam etmektedir (Parlak ve Özdemir, 2012, s. 23).

Günümüzde taşeron emekçiler, taşeron çalışma biçiminin parçalı etkileriyle mücadele etmektedirler. Bu parçalı etkiler her taşeron çalışanda görebilmek mümkündür. Düşük ücretler, ağır çalışma koşulları, sosyal haklardan yararlanamama, sosyal güvencesiz çalışma, işçi sağlığı ve güvenlik tedbirlerinin olmadığı işyerlerinde çalışma ve sendikal haklardan yararlanamama gibi taşeron çalışmanın emekçiler üzerine bıraktığı kocaman bir yükür (Yücesan-Özdemir, 2010, s. 36).

Taşeron çalışma biçiminde ana işveren ile taşeron işveren arasındaki bağımlılık ilişkisinin emekçilere olumsuz yönde yansımaları olmaktadır. Bu bağımlılık ilişkisi içinde en güçlü taraf ana işverendir. Ana işveren, taşeron işverenler arasındaki rekabeti kendi lehine kullanarak ücretleri genelde ortalamanın altında belirleyebilmektedir (Özveri, 2014, s. 32). Taşeron işverenler arasındaki rekabet ortamı emekçilere sadece düşük ücretler açısından değil, aynı zamanda çalışma saatleri ve çalışma koşulları açısından da olumsuz yansımaktadır (Yücesan-Özdemir, 2010, s. 42). Bu ağır çalışma koşullarına işsiz kalma korkusuyla emekçiler boyun eğmektedirler. Taşeron işverenler ise sermayenin başka bölgeye gitmesi ve yatırımın sonlanması korkusuyla ağır çalışma koşullarını

TİRYAKİ, B., “Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi: Taşeron Çalışma”

emekçilerine kabul ettirmektedirler (Nurol, 2017, s. 102).

Taşeron çalışma, emek piyasasını parçalayan bir çalışma biçimidir. Emek piyasasının hiyerarşik açıdan parçalanması emekçiler arasında ister istemez rekabet ortamı yaratmaktadır. Bir işletmede kadrolu olarak çalışanlar, aynı işletmenin taşeron çalışanlara kıyasla iş güvencesi, çalışma koşulları, ücretler gibi etkenler bakımında daha güvenceli bir çalışma hayatı sürdürmektedirler. Bu ayrışma sadece ücret, çalışma koşulları, iş güvencesi açısından yaşanmamaktadır. Ana işveren bazı durumlarda kadrolu çalışanı ile taşeron çalışanı arasında davranış biçimi olarak farklı tutum içine girmektedir. Örneğin; kadrolu bir işçinin kullandığı bir teçhizatın, taşeron işçinin kullanması yasak olan birçok işyeri mevcuttur. Dolayısıyla bu durum kadrolu işçilerin kendilerini taşeron işçilere göre daha üstün görmelerine sebep olmaktadır (Özveri, 2014, ss. 34-35).

Emek piyasalarında gün geçtikçe artan taşeron çalışma biçiminde, emek örgütlenmesi sürecinde sendikalar yeterince etkili olamamışlardır. Sendikasız, iş güvencesiz ve sosyal güvenceden yoksun bir emekçi geleceğe karamsar bir bakış açısıyla bakmaktadır. Dolayısıyla gelecekte kendini neler beklediğini bilmeyen ve tahmin edemeyen taşeron emekçiler, neoliberal kapitalizmin esiri olan ana işveren ve taşeron işverenin belirlediği her şeye rıza göstermek durumunda kalmaktadırlar (Yücesan-Özdemir, 2010, s. 43). Ayrıca geleneksel sendikaların üretmiş olduğu politikalar genelde kadrolu işçiler üzerinde etkili olmaktan öte geçememiştir. Geleneksel sendikaların emek örgütlenmesi sürecinde kadrolu işçiler üzerinde etkili olması, kadrolu işçiler dışında kalan büyük bir taşeron ordusu oluşmasına engel olamamıştır (Koç, 2012, s. 310).

Taşeron çalışma biçiminde çalışan emekçiler mekansal ve kurumsal olarak bölünmüş durumdadır. Yani bir taşeron firmaya ait çalışanlar, taşeron firmanın yapmış olduğu ticaret sözleşmeleri doğrultusunda farklı ana işverenler ile çalışmaktadırlar. Örneğin; özel güvenlik

faaliyeti doğrultusunda hizmet veren taşeron firma, çeşitli ana firmalarla yapmış olduğu sözleşmeler doğrultusunda emekçileri otel, alışveriş merkezi, depo, fabrikalar gibi farklı mekanlarda istihdam edebilmektedir. Bu mekansal ve kurumsal bölünme, taşeron emekçilerin ağır çalışma koşullarına karşı geliştirebileceği ortak direniş mekanizmalarının önüne büyük bir engeldir (Yücesan-Özdemir, 2008, s. 257).

Taşeron çalışma biçiminde taşeron emekçiler üzerinde baskı ortamı yaratan veya yaratabilecek emek denetim aygıtları kullanımı üst seviyededir. Emek denetim aygıtlarından en fazla elektronik denetim aygıtları kullanılmaktadır. Elektronik emek denetim aygıtları ile dinleme, bilgisayar ve video sistemleri kullanılarak taşeron emekçilerin etkinlikleri ve performansları ile ilgili rapor alınabilmektedir. Bu durum da taşeron emekçiler üzerinde baskıcı bir ortam oluşturmaktadır (Yücesan-Özdemir, 2010, s. 45).

7. Sonuç

Güvencesiz çalışmanın yaygınlaşması küresel sermayenin 1973 Petrol Krizi sonrası yeniden yapılanmasının bir sonucu olarak düşünülmektedir. Emekçilerin haklarını gözetemeyen sosyal devlet anlayışından emekçileri adeta hayata küstüren düzenleyici devlet modeline geçiş için büyük bir fırsat değerlendirilmiştir. Hayatlarını idame ettirebilmek için para kazanmak zorunda olan insanların gelecek hayallerini yerle bir eden güvencesiz çalışmanın yaygınlaşması şüphesiz ki küresel sermayenin menfaatine olmuştur.

Güvencesiz istihdam olarak varsayılan çalışma biçimlerinden en çok işverenler tarafından tercih edileni taşeron çalışma olmuştur. İşsizliğin her geçen gün arttığı dünyada iş bulduklarına sevinen taşeron çalışanlar, işverenlerin baskılarına boyun eğmek zorunda kalmaktadırlar. Çünkü işverenlere karşı çıkmaları onları tekrar işsizler ordusunun arasına katacaktır. Özüğurlu'nun ifadesi (2009) ile “Hayata dikiş tutturamamış” taşeron çalışanları gün geçtikçe daha zor günlerin beklediğini tahmin etmek zor olmasa gerek.

KAYNAKÇA

- Atkinson, J. (1994). *Flexibility, uncertainty and manpower management*. Brighton: IES.
- Aydın, M. K. ve Çakmak, E. E. (2017). Sosyal Devletin Temelleri. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 1-19.
- Bayraktar, C. (2012). Keynes ve refah devleti. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(02), 247-261.
- Bayramoğlu Özuğurlu, S. (2012). Düzenleyici Devlet Modelinde İstihdam Rejimi: Güvencesizlik. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme: Süreç, yanlış, olanak* içinde (ss. 143-145). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Briggs, A. (1961). The Welfare State in Historical Perspective. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie / Europäisches Archiv für Soziologie*, 2(2), 221-258.
- Bulut, N. (2003). Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu? *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(2), 173-197. doi:10.1501/Hukfak_0000000533
- Casas-Cortes, M. ve Cobarrubias, S. (2007). The Sevilla Meeting on Welfare-state Crisis, Precarity and New Social Rights. 31 Aralık 2020 tarihinde <http://transform.eipcp.net/correspondence/1180176073/print.html> adresinden erişildi.
- Çakır, Ö. (2009). Avrupa Birliği'nde Güvenceli Esneklik ve Eğilimler. *SosyoEkonomi*, 10(10), 77-94. doi:10.17233/se.19310
- Çelik, A. (2007). Eğreti emek- parçalanmış sınıf. *Birikim Dergisi*, (217), 1-12.
- ETUC. (2007). Flexicurity will get nowhere without reinforcing rights for workers, says the ETUC. *ETUC / European Trade Union Confederation*. 30 Aralık 2020 tarihinde <https://www.etuc.org/en/pressrelease/flexicurity-will-get-nowhere-without-reinforcing->
- rights-workers-says-etuc adresinden erişildi.
- EU ve OSHA. (2013). *Priorities for occupational safety and health research in Europe: 2013 2020*. LU: Publications Office. <https://data.europa.eu/doi/10.2802/25457> adresinden erişildi.
- Frade, C., Darmon, I. ve Laparra, M. (2004). Precarious employment in Europe: A comparative study of labour market related risk in flexible economies. *ESOPE*, 1-145.
- Goldner, L. (2006, 9 Ocak). Marx and Makhno Meet McDonald's. *Mute*. Text, Mute Publishing Limited. 31 Aralık 2020 tarihinde <https://www.metamute.org/editorial/articles/marx-and-makhno-meet-mcdonalds> adresinden erişildi.
- Göztepe, Ö. (2012). Yeni Dönemin Satırbaşları. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme: Süreç, yanlış, olanak* içinde (ss. 15-60). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Güler, M. A. (2015). Ulusal İstihdam Stratejisi Bağlamında Türkiye'de Güvencesiz Çalışma. *Çalışma ve Toplum*, (46), 155-190.
- Hacısalıhoğlu, E. (2014). *Türkiye'de İşçi Sınıfı Haritasında Güvencesizlik Deneyimleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Harrison, B. ve Kelley, M. R. (1993). Outsourcing and the Search for 'Flexibility'. *Work, Employment and Society*, 7(2), 213-235. doi:10.1177/095001709372003
- ILO. (1999). Decent work: Report of the Director-General. *Report of the Director-General* içinde (s. 80). International Labour Conference, sunulmuş bildiri, Geneva: International Labour Office.
- ILO. (2012). *From precarious work to decent work: Outcome document to the workers'*

TİRYAKİ, B., “Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi: Taşeron Çalışma”

- symposium on policies and regulations to combat precarious employment*. Geneva: ILO.
- ILO. (2020). World Employment and Social Outlook—Trends 2020. *World Employment and Social Outlook*, 108.
- International Metalworkers Federation. (2007). Survey on Changing Employment Practices and Precarious Work. International Metalworkers Federation. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/meeting_document/wcms_161387.pdf adresinden erişildi.
- Jain, A. ve Hassard, J. (2014). Precarious work: Definitions, workers affected and OSH consequences—OSHWiki. 28 Aralık 2020 tarihinde https://oshwiki.eu/wiki/Precarious_work:_definitions,_workers_affected_and_OSH_consequences adresinden erişildi.
- Koç, F. (2012). Yeni Bir Sendikal Hareket Çağının Kapısında. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme: Süreç, yanlış, olanak* içinde (ss. 291-327). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Kutlu, D. (2012). Güncel Gelişmeler ve Güvencesizleşme Örüntüleri. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme: Süreç, yanlış, olanak* içinde (ss. 61-116). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Magdoff, F. ve Magdoff, H. (2004). Disposable Workers: Today’s Reserve Army of Labor. *Monthly Review*, 55(11), 18. doi:10.14452/MR-055-11-2004-04_2
- Nurol, B. (2017). Post-Endüstriyel İyimsizlikten Hegemonik Despotizme: 21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Taşeron Çalışma. *Politik Ekonomik Kuram*, 1(1), 85-107. doi:10.30586/pek.312189
- Oğuz, Ş. (2012). Sınıf Mücadelesinde Özne Sorunu: Proletarya mı, Prekarya mı? Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme: Süreç, yanlış, olanak* içinde (ss. 229-250). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Omay, U. (2020). Covid-19 Salgını Sonrası Çalışma Hayatı: Güncel Sorunlar, Öngörüler ve Öneriler. D. Demirbaş, V. Bozkurt ve S. Yorğun (Ed.), *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* içinde (1. bs., ss. 153-170). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Özüğurlu, M. (2009). Taşeronlaşma, Güvencesiz İstihdam ya da ‘Hayatta Dikiş Tutturamama’ Halleri Üzerine. *MEMLEKET Siyaset Yönetim*, 4(9), 122-129.
- Özveri, M. (2014). Alt İşveren (Taşeron) Sermayenin Örgütlü İşgücüne Başkaldırısıdır. *DİSK-AR Dergisi*, (2), 28-37.
- Parlak, Z. ve Özdemir, S. (2012). Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (60), 1-60.
- Rodgers, G. (1989). Precarious Jobs in West Europe: The state of the debate. G. Rodgers ve J. Rodgers (Ed.), *Precarious Jobs in Labour Market Regulation: The Growth of Atypical Employment in Western Europe* içinde (ss. 1-16). Brussels: International Institute for Labour Studies.
- Savul, G. (2012). Standart Dışının Standartlaşması: Güvencesiz İstihdam. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme: Süreç, yanlış, olanak* içinde (ss. 117-142). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Standing, G. (1999). *Global labour flexibility: Seeking distributive justice* (Nachdr.). Basingstoke: Macmillan [u.a.].
- Standing, G. (2014). *Prekarya: Yeni tehlikeli sınıf*. (E. Bulut, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Şen, S. (2006). Alt İşverenlik ve Asıl İşin Bir Bölümünün Alt İşverene Verilmesi. *Çalışma ve Toplum*, (10), 71-98.

TİRYAKİ, B., “Bir Güvencesiz İstihdam Biçimi: Taşeron Çalışma”

- Tucker, D. (2002). “Precarious” Non-standard Employment: A Review of the Literature. Labour Market Policy Group, Department of Labour.
- Ulukan, U. (2014). Avrupa İstihdam Stratejisinin Peri Masalı: Güvenceli Esneklik. *Disk-Ar Dergisi*, 2(2), 52-63.
- Uyanık, Y. (2008). Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 209-224.
- Vosko, L. F. (2010). *Managing the margins: Gender, citizenship, and the international regulation of precarious employment*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Wilthagen, T. ve Tros, F. (2004). The concept of ‘flexicurity’: A new approach to regulating employment and labour markets. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 10(2), 166-186. doi:10.1177/102425890401000204
- Yılmaz, M. (2019). Neoliberal Kapitalizmde İstihdam İlişkilerinin Dönüşen Yapısı: Standart-Dışı Çalışma Formlarının Yükselişi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 14(20), 1710-1734. doi:10.26466/opus.609131
- Yücesan-Özdemir, G. (2008). Emek Süreci, Denetim ve Emek Rejimleri: Taşeron Çalışma Üzerine İlk Notlar. *TOPLUM ve HEKİM*, 23(4), 254-262.
- Yücesan-Özdemir, G. (2010). Despotik Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma. *Çalışma ve Toplum*, (27), 35-50.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Mevcut Tarımsal Yapısının Analizi

Serdar Han KUZU

Özet

Tarım sektörü geçmişten günümüze sosyoekonomik açıdan büyük öneme sahip bir sektör olmakla birlikte gıda güvenlik ve güvenilirliği perspektifinde de önemini her geçen gün arttırmaktadır. Bunun yanında tarım sektörü kırsal kalkınmanın sağlanması, çiftçilerin geçinebilmesi için yeterli gelir seviyesine ulaşması, kaynakların etkin, ekonomik ve sürdürülebilir şekilde kullanılması gibi konularda da önemli görevler üstlenmiştir. Dolayısıyla, sektörün sahip olduğu iktisadi, toplumsal ve kültürel önem de göz önünde bulundurularak zaman içerisinde yaşanan değişiklik ve dönüşümlerin gözlemlenerek analiz edilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmada istatistiki verilere dayalı olarak oluşturulmuş tablolar eşliğinde Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki tarımsal yapının analizinin yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Tarımsal Dönüşüm

Analysis of the Current Agricultural Structure of the Southeastern Anatolia Region

Abstract

Although the agricultural sector is a sector of great socioeconomic importance from the past to the present, it also increases its importance in the perspective of food safety and reliability day by day. In addition, the agricultural sector has undertaken important duties in matters such as ensuring rural development, reaching a sufficient level of income for farmers to live, and using resources in an effective, economic and sustainable way. Therefore, it is of great importance to observe and analyze the changes and transformations experienced over time, taking into account the economic, social and cultural importance of the sector. In this context, in this study, it is aimed to analyze the agricultural structure in the Southeastern Anatolia Region in the presence of tables created based on statistical data.

Keywords: Agriculture, Southeast Anatolia Region, Agricultural Transformation

* Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, serdarhankuzu@odu.edu.tr

1. GİRİŞ

Tarım sektörü, var olan ve gittikçe artan nüfusun beslenebilmesi, sanayi sektörüne hammadde üretmesi, milli gelire ve istihdama katkı sağlaması gibi açılardan son derece önem arz eden bir sektördür.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise; bereketli topraklara, bol su kaynaklarına ve uygun iklim koşullarına sahip olması açısından, yılın mevsimlerine göre birçok farklı ürünün üretilbildiği havzalar topluluğundan meydana gelmektedir. Dahası bu bölgede uzun yıllardır işlenmemiş alanlarla, gübre, hormon ve zirai ilaç gibi kimyasalların kullanılmadığı alanlar da bulunmaktadır. Bölgedeki ürün çeşitliliği ve desenine bakıldığında; her türlü sebze üretiminin yanında bağcılık, ceviz, antepfıstığı, badem, kuru üzüm, nar gibi meyvelerle, yağlı tohumlar, hububat ürünleri, baharat ve şifalı bitki üretiminin ön planda olduğu görülmektedir (Çetinkaya, Kendal, Sayar, 2013, s.195).

Lokomotif sektörü tarım olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak olmak üzere Fırat ve Dicle havzaları ile yukarı Mezopotamya ovalarında yer alan 9 ili kapsam altına almakta olup bölgedeki 7,5 milyon hektar sahanın 3,2 milyon hektarlık kısmı tarıma elverişli topraklardan oluşmaktadır (Kuzu, Karadöl, Aybek, 2021, s.42).

1980’li yıllardan sonraki dönemde küreselleşmenin de etkisiyle birlikte kapitalizmin yaygınlaşması ve bu yaygınlaşma ile birlikte de kırsallığın metalaşma süreci hızlanmıştır. Bunun sonucunda da nüfus hareketliliğinde, üretim ve bölüşüm ilişkilerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Ne yazık ki Güneydoğu Anadolu Bölgesi de bu durumdan payını almıştır.

Bu kapsamda bu çalışmanın amacı; Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki demografik yapı, işgücü ve istihdam ile tarımsal üretim konularındaki değişikliklerin Türkiye İstatistik Kurumu verilerine dayalı olarak oluşturulmuş tablolar eşliğinde incelenerek bölgenin tarımsal yapısının analizinin yapılmasıdır.

2. DEMOGRAFİK YAPI

2.1. Nüfus

Türkiye’de ilk dönemlerden itibaren dış yönlendirmelerin de etkisiyle kırsal nüfus giderek azalmış, üretim kapasitesi azalmış ve yaşam tarzlarında olumsuz değişiklikler yaşanmıştır. Tarım politikalarında yaşanan değişimler, hükümetlerin ihmali ve hayatımızın bütün alanlarında sirayeti bulunan kapitalist üretim ilişkileri sonucunda kırsal yaşam gerilemeye, yoksulluk artmaya başlamış ve nüfus da kentlere akın etmiştir (Nerse, 2016, s.205).

Tablo 1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi kırsal ve kentsel nüfus miktarı ile oranları (2007-2020)

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Kırsal, Kent ve Toplam Nüfus İstatistikleri (2007-2020)					
Yıl	Nüfus Miktarı			Nüfus Oranı (%)	
	Toplam	Şehir (Kent)	Köy (Kır)	Şehir (Kent)	Köy (Kır)
2007	7.170.849	4.730.403	2.440.446	65,97	34,03
2008	7.350.752	4.981.724	2.369.028	67,78	32,22
2009	7.462.893	5.095.745	2.367.148	68,28	31,72
2010	7.592.772	5.200.627	2.392.145	68,49	31,51
2011	7.816.173	5.399.869	2.416.304	69,09	30,91
2012	7.958.473	5.537.747	2.420.726	69,58	30,42
2013	8.096.352	7.411.321	685.031	91,54	8,46
2014	8.250.718	7.574.462	676.256	91,80	8,20
2015	8.385.540	7.718.286	667.254	92,04	7,96
2016	8.508.887	7.845.469	663.418	92,20	7,80
2017	8.665.165	8.001.251	663.914	92,34	7,66
2018	8.847.980	8.179.409	668.571	92,44	7,56
2019	8.975.618	8.324.556	651.062	92,74	7,26
2020	9.118.921	8.475.253	643.668	92,94	7,06

Tablo 1.’de Güneydoğu Anadolu Bölgesinin 2007-2020 yılları arasındaki toplam nüfusu ile birlikte, kır ve kent nüfus miktarları ve oranlarına yer verilmiştir. Söz konusu tabloya bakıldığında; toplam nüfus, 2007 yılından günümüze her geçen yıl artış göstererek 2020 yılında 9.118,921’e ulaşmıştır. Ayrıca kent nüfusu ve kent nüfus oranı toplam nüfusla paralel bir şekilde yıldan yıla artmakta iken, kır nüfusunun 2017 ve 2018 yılları haricinde yıldan yıla azaldığı gözlemlenmektedir. Ancak orantısal olarak bakıldığında kır nüfusu oranının tüm yıllarda giderek azaldığı görülmektedir.

Kır- kent nüfusunun birbiri ile kıyaslanması durumunda ise; tüm zamanlarda kent nüfusu kır nüfusundan fazla olmakla birlikte 2007-2013 yılları arasında kent nüfusu toplam nüfusun yaklaşık 2/3’sine, kır nüfusu ise toplam nüfusun yaklaşık 1/3’üne tekabül etmektedir. Ancak 2013 yılı ile birlikte kır nüfusunda muazzam bir düşüş dikkatleri üzerine toplamaktadır. 2012 yılında 2.420.726 olan kır nüfusu, 1.735.695’lik bir düşüşle 685.031’e kadar gerilemiş, 5.537.747 olan kent nüfusu ise 1.873.574’lik bir artışla

7.411.321’e yükselmiştir. Dolayısıyla kır nüfus oranı % 30 seviyelerinden bir anda % 8 seviyelerine inmiş, kent nüfusu ise % 70 seviyelerinden % 90 seviyelerine yükselmiştir. Kır nüfusunda yaşanan düşüşle kent nüfusunda yaşanan artış birbiri ile kıyaslandığında 2012 yılından 2013 yılına geçişle birlikte bölge içerisinde kırdan kente muazzam bir göç yaşandığı fikri hafızalarda uyanabilmektedir. Ancak buradaki esas neden, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki 4 ilin (Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa) kırsal alanlarının Büyükşehir Kanunu ile birlikte büyükşehir sınırlarına dahil edilmesidir. Dolayısı ile istatistiklere yansıyan bu düşüşün gerçekçi olmayan bir düşüş olduğunu, gerçekçi eğilimin tarımda istihdam oranındaki artış/azalışa paralel yönde olması gerektiğini söyleyebiliriz. Söz konusu istatistik verilerine “İşgücü ve İstihdam” bölümündeki Tablo 4.’te yer verilmiş olup buradaki verilere göre tarım sektöründe istihdam oranı, yıldan yıla birbirine yakın ivmelerle azalış göstermekte olup, istihdam oranı 2008 yılında 31,26 iken 2020 yılında 24,87’ye düşmüştür. Aradaki yaklaşık % 7’lik fark dikkate alındığında kır nüfusu oranının da, bu oranlara

KUZU, S. H., “Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Mevcut Tarımsal Yapısının Analizi”

paralel olarak yaklaşık % 30'lardan % 20-25 dolaylarına düşmüş olabileceği değerlendirilmektedir.

Bu bilgiler ışığında genel bir değerlendirme yapılacak olursa; yıllar içinde toplam nüfus ile kent nüfusu miktarında ve kentsel nüfus oranında artış yaşanmakta iken kırsal nüfus miktarında yaşanan kısmi artışa rağmen kırsal nüfus oranında bütün yıllarda düşüş meydana gelmiştir. Bilindiği üzere kırsal nüfuslardaki göçlerin artışı kentleşme sürecinde de farklılaşmaya neden olmaktadır. Kentsel yerleşmeler kırsal alandan göç alarak kentsel nüfus artış hızında önemli bir rol oynamaktadır. Kırsal üretim ilişkilerinin gelir açısından tatmin edici olmayışı ise göç yolunun tercih edilmesinde etkili olmaktadır.

2.2. Göç

Güneydoğu Anadolu Bölgesi geçmişinde önceki dönemlerde hakim olan ağalık ve aşiret yapısı kapsamında toprak sadece birine, bir aileye veya

aşirete aitken 1960'lı yıllarda başlayan çözülme 1980 yılına doğru hızını arttırmış ve 1980'li yıllarda ortaya çıkan PKK terörü ile çatışmaların da etkisiyle kırsallıkta dışsal dinamiklere karşı bir kapanış dönemi kendini göstermiştir. Zoraki göçler, kırsal alanda tarımsal üretimin ve hayvancılık faaliyetlerinin azalmasına, nüfusun hızlı bir şekilde kentlere yönelmesine sebebiyet vermiştir. 2000'li yıllardan sonraki döneme ilişkin verilerle kırsal nüfus oranındaki azalış bir önceki bölümde gözler önüne serilmiştir. Kırsaldaki nüfusun genellikle bölgenin dışına göç ettiği hususu da dikkate alındığında, toplam kırsal nüfus oranında azalmanın süreklilik arz ettiği söylenebilmektedir.

Konu ile ilgili olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesinin aldığı ve verdiği göç istatistiklerine Tablo 2.'de yer verilmiştir. Görüldüğü üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi bölge dışından göç almakta ve bölge dışına da göç vermektedir.

Tablo 2. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Göç İstatistikleri (2007-2020)

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç Verileri (2008-2020)				
Yıllar	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
2007	132.328	188.111	-55.783	-8,56
2008	132.328	188.111	-55.783	-7,56
2009	118.611	171.910	-53.299	-7,12
2010	142.862	171.779	-28.917	-3,80
2011	151.585	183.752	-32.167	-4,11
2012	127.740	188.083	-60.343	-7,55
2013	142.276	188.592	-46.316	-5,70
2014	148.175	198.824	-50.649	-6,12
2015	153.387	223.917	-70.530	-8,38
2016	149.022	222.997	-73.975	-8,66
2017	170.234	202.590	-32.356	-3,73
2018	182.820	215.902	-33.082	-3,73
2019	168.902	224.293	-55.391	-6,15

Söz konusu tabloda 2007 yılından 2020 yılına kadar olan dönemde yıllar itibari ile alınan göç, verilen göç ve net göç istatistiklerine bakıldığında; bölge hem göç almakta hem de göç vermekte iken tüm yıllarda bölgenin verdiği

göçün aldığı göçten daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısı ile net göç istatistikleri tüm yıllarda negatif değerdedir. Ayrıca yıllar itibari ile net göç verilerinde dalgalanmalar yaşanmakla birlikte, net göçün en fazla olduğu

yıl 2016 iken, bu farkın en az olduğu yıl ise 2020 dönemidir. Bu bağlamda net göç hızı 2016 yılında -8,66 iken, 2020 yılında - 1,92 olmuştur.

3. İŞGÜCÜ VE İSTİHDAM

3.1. İşgücü

Bir ülke veya bölgedeki işgücü ve istihdam bilgileri, o ülke veya bölgenin gelişmişlik düzeyi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle; Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki

işgücü ve istihdama, istihdamın sektörel dağılımına, tarımsal istihdam oranlarına ilişkin veriler, bu bölgenin gelişmişlik göstergelerinden biri olmakla birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tarımsal yapısının analizine de ışık tutan verilerden biridir. Bu kapsamda; ilk olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki iş gücü durumuna ait istatistiki bilgilere Tablo 3.'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi İşgücü İstatistikleri (2007-2020)

Güney Doğu Anadolu Bölgesinde Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu (15 + Yaş, Bin Kişi), (2004-2020)								
Yıllar	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İstihdam Oranı (%)
2004	3.764	1.471	1.299	172	2.293	39,1	11,7	34,5
2005	3.919	1.418	1.247	171	2.501	36,2	12,1	31,8
2006	3.993	1.346	1.156	190	2.646	33,7	14,2	28,9
2007	4.105	1.396	1.161	235	2.709	34	16,9	28,3
2008	4.182	1.493	1.257	236	2.690	35,7	15,8	30,1
2009	4.428	1.608	1.329	279	2.820	36,3	17,4	30,0
2010	4.656	1.765	1.547	219	2.890	37,9	12,4	33,2
2011	4.848	1.761	1.555	206	3.087	36,3	11,7	32,1
2012	4.949	1.757	1.539	218	3.237	35,2	12,4	30,8
2013	5.092	2.041	1.745	296	3.051	40,1	14,5	34,3
2014	5.104	2.107	1.779	328	2.997	41,3	15,6	34,8
2015	5.295	2.232	1.865	368	3.063	42,2	16,5	35,2
2016	5.450	2.381	1.937	444	3.069	43,7	18,7	35,5
2017	5.527	2.504	2.078	426	3.023	45,3	17,0	37,6
2018	5.613	2.563	2.100	464	3.049	45,7	18,1	37,4
2019	5.682	2.618	2.031	586	3.065	46,1	22,4	35,7
2020	5.791	2.413	1.914	499	3.377	41,7	20,7	33,1

Tablo 3. incelendiğinde; Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 15 yaş ve üstü nüfusun yıldan yıla artış göstererek, 2004 yılında 3.764.000 iken 2020 yılında 5.791.000'e ulaştığı görülmektedir. İşgücü miktarı ise 2004 yılından 2007 yılına kadar düşüş eğiliminde iken 2007 yılından sonra

(2011 ve 2012 yılları haricinde) yükselişe geçmiştir. Nihayetinde 2004 yılında 1.471.000 olan işgücü 2020 yılında 2.413.000'dir. 2004 yılında 1.299.000 olan istihdam miktarı 2012, 2019 ve 2020 yılları haricinde yıldan yıla artış göstermiştir. İstihdam miktarının en yüksek olduğu yıl 2018 yılı ile 2.100.000 iken 2020

KUZU, S. H., “Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Mevcut Tarımsal Yapısının Analizi”

yılında 1.914.000 olarak kayıtlara geçmiştir. 2004 yılında işsizlerin sayısı 172.000 iken, 2020 yılında bu sayı 499.000'e yükselmiştir. Dolayısıyla işsizlerin sayısında yıldan yıla ciddi bir artış yaşanmıştır.

Oransal olarak yapılacak değerlendirmede ise; işgücüne katılma oranı 2004 yılından 2012 yılına kadar % 30'lu rakamlarda iken, 2013 yılından itibaren % 40'ın üzerine çıkmıştır. İş gücüne katılma oranının en düşük olduğu yıl % 33,7 oranıyla 2006 yılı iken, en yüksek olduğu yıl % 46 oranı ile 2019 yılı olmuştur.

2004 yılında % 11,7 olan işsizlik oranı 2009 yılına kadar artış göstererek % 17,4'e yükselmiş 2011 yılında ise tekrardan % 11,7'ye düşmüştür. Ancak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 2011 yılına kadar düşüş gösteren işsizlik oranı, bu

bölgenin Suriye krizinden en çok etkilenen Bölge olmasından dolayı bu yıldan sonra sürekli artış göstererek (2017 yılı haricinde) 2020 yılında 20,7'ye yükselmiştir. İstihdam oranı bu Bölgede genellikle % 30'un üzerinde iken bu oranın en düşük olduğu yıl % 28,3 oranı ile 2007 senesi olmuştur. İstihdam oranının en yüksek olduğu yıl ise % 37,6 oranı ile 2017 yılıdır.

3.2. İstihdamın Sektörel Dağılımı

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki tarımsal yapıdaki değişiklik ve dönüşüm, bölgede istihdamın sektörel dağılımında da değişikliklere sebep olmaktadır. Tablo 4.'te 2008 -2020 yılları arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki tarım, sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilenler ile istihdam oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde İstihdamın Sektörel Dağılımı (2008-2020)

istihdam edilenlerin sayısı 2008 yılında 560.000

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Yıllara Göre İstihdamın Sektörel Dağılımı (15 + Yaş, Bin Kişi), (2008-2020)							
Yıllar	İstihdam Miktarı (Bin)				İstihdam Oranı (%)		
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmetler
2008	393	304	560	1.257	31,26	24,18	44,55
2009	341	317	671	1.329	25,66	23,85	50,49
2010	411	367	769	1.547	26,57	23,72	49,71
2011	362	399	793	1.554	23,29	25,68	51,03
2012	360	432	749	1.541	23,36	28,03	48,60
2013	428	467	850	1.745	24,53	26,76	48,71
2014	502	447	830	1.778	28,21	25,12	46,67
2015	476	452	937	1.865	25,52	24,24	50,24
2016	439	475	1.022	1.937	22,68	24,54	52,78
2017	516	496	1.067	2.078	24,81	23,85	51,34
2018	503	497	1.100	2.100	23,95	23,67	52,38
2019	506	441	1.085	2.031	24,90	21,70	53,40
2020	476	451	987	1.914	24,87	23,56	51,57

Bölgede istihdamın sektörel dağılımına baktığımızda; tüm yıllarda hizmetler sektörünün ağırlığı hissedilmektedir. Hizmetler sektöründe

iken, en fazla olduğu dönem 1.100.000 ile 2018 yılı olmuştur. 2020 yılı itibari ile de 987.000'dir. 2008 yılında hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin oranı 44,55 iken 2020 yılında 7,02'lik bir artışla 51,57'ye yükselmiştir. İkinci hâkim

sektör tarım sektörü iken son sırada sanayi sektörü yer almaktadır.

Bölgede sanayi sektöründe istihdam edilenlerin sayısı genellikle artış göstermiş olup 2008 yılında istihdam edilenlerin sayısı 304.000 iken 2020 yılında 451.000'dir. Oransal olarak ise zaman zaman artış ve azalışlar yaşanmakla birlikte 2004 yılında 24,18 olan istihdam oranı 2020 yılında 23,56 olarak kayıtlara geçmiştir.

Tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısı ise 2008 yılında 393.000 iken zaman zaman artış ve azalışlar göstermekle birlikte 2020 yılında 476.000 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Tarım sektöründe istihdam oranının en yüksek olduğu yıl % 31,26'lık oranla 2008 yılıdır. Bu yıldan sonra tarım sektöründe bu oran bir daha yakalanamamıştır. Tarım sektöründe oransal değişimler yıldan yıla dalgalanmalar göstermekle birlikte 2020 yılında 24,87 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu bağlamda 2008 yılından 2020 yılına kadar tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranında 6,39'luk bir düşüş yaşanmıştır. Dolayısı ile 2008 yılından 2020 yılına kadar olan dönemde genel anlamda tarım sektöründe istihdam edilenlerin sayısında artış yaşanmakta iken oransal açıdan bir düşüş söz konusudur.

Kalkınmakta olan ülkelerle birlikte ülkemizde de işsizlik, özellikle tarımdan kopuşla birlikte

sanayi ile hizmetler sektörüne doğru yoğun kayma şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak hem kalkınmakta olan ülkelerde hem de Ülkemizde genellikle tarımdan kopan nüfus öncelikle doğrudan hizmet sektörüne yönelmektedir. Hizmet sektörünün arzu ettiği vasıfların karşılanamaması durumunda ise işsizlikle birlikte önemli yapısal sıkıntılar da meydana gelmektedir (Nerse, 2016, s.131). Dolayısı ile tarım ve sanayi sektörlerine katılım açısından fazla bir değişimin olmadığı ancak hizmet sektöründe bir yığılmanın yaşandığı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde de durumun bu yönde olduğunu söyleyebiliriz.

3.3. Tarım Ve Tarım Dışı İstihdam

Göç ederek kırsaldan uzaklaşan nüfusla birlikte tarımsal ünitelerde de aksaklıklar yaşanmıştır. Bu aksaklıklar da kırsal alandaki nüfusun yeni iş kollarına yönelmesine sebebiyet vermektedir. Nüfusun bir kısmı iktisadi faaliyetlerini yakın illerde gerçekleştirmekteyken, bir kısmı ise başta İstanbul olmak üzere ve çoğunlukla Mersin, Ankara, Adana, Bursa gibi iktisadi bakımdan gelişmişlik düzeyi daha yüksek olan illere göç etmektedir. Ayrıca Bölge içinde bile nüfusun büyük kısmı tarım dışı sektörlere yoğunlaşmaktadır (Nerse, 2016, s.142).

Tablo 5. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Tarım- Tarım Dışı İstihdam (2004-2020)

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Cinsiyete Dayalı Tarım - Tarım Dışı İstihdam (Bin), (15 + Yaş)									
Yıllar	İstihdam Miktarı				Toplam	İstihdam Oranı (%)			
	Tarım Dışı		Tarım			Tarım Dışı		Tarım	
	Cinsiyet		Cinsiyet			Cinsiyet		Cinsiyet	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
2004	797	51	298	153	1299	61,35	3,93	22,94	11,78
2005	848	62	244	93	1247	68,00	4,97	19,57	7,46
2006	834	66	203	51	1154	72,27	5,72	17,59	4,42
2007	811	60	221	69	1161	69,85	5,17	19,04	5,94
2008	800	65	262	131	1258	63,59	5,17	20,83	10,41
2009	878	109	254	88	1329	66,06	8,20	19,11	6,62
2010	1006	129	267	145	1547	65,03	8,34	17,26	9,37
2011	1073	119	254	109	1555	69,00	7,65	16,33	7,01
2012	1052	128	259	100	1539	68,36	8,32	16,83	6,50
2013	1135	182	264	164	1745	65,04	10,43	15,13	9,40
2014	1099	178	306	196	1779	61,78	10,01	17,20	11,02
2015	1160	229	289	187	1865	62,20	12,28	15,50	10,03
2016	1221	276	274	166	1937	63,04	14,25	14,15	8,57
2017	1268	294	303	213	2078	61,02	14,15	14,58	10,25
2018	1277	320	312	191	2100	60,81	15,24	14,86	9,10
2019	1202	323	302	203	2030	59,21	15,91	14,88	10,00
2020	1129	309	311	165	1914	58,99	16,14	16,25	8,62

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde cinsiyete dayalı ayırım da gözetilerek 2004- 2020 yılları arasındaki tarım ve tarım dışı istihdama ilişkin istihdam miktarı ile istihdam oranlarına Tablo 5.'te yer verilmiştir.

Söz konusu tablo incelendiğinde; Hem tarım hem de tarım dışı istihdamda gerek miktar olarak gerekse de orantısal olarak erkeklerin kadınlara kıyasla kat kat üstünlüğü bulunmaktadır. Ancak bu fark tarım dışı istihdamda daha yüksek iken tarımsal istihdamda daha düşüktür. Tarım dışı istihdamda istihdam edilen erkeklerin oranı 2004 yılında 61,35 iken, kadınlarda 3,93'tür. 2020 yılında ise erkeklerde bu oran 58,99'a düşmüşken kadınlarda 16'14' e yükselmiştir. Bölgedeki tarımsal dönüşüm açısından yapılacak değerlendirmeye esas olmak üzere; yıldan yıla tarımdan tarım dışı istihdama bir yönelimin

olduğu gözlenmekte iken bu yönelimin orantısal olarak kadınlarda daha fazla olduğu söylenebilmektedir.

3.4. Tarımsal İstihdam

Tablo 6.'da 2004 ve 2020 yılları arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tarımsal istihdama yönelik cinsiyete dayalı istihdam miktar ve oranlarına yer verilmiştir. Söz konusu tablo incelendiğinde; tarımda istihdam edilenlerin gerek istihdam oranında gerekse de istihdam miktarında erkeklerin kadınlara oranla baskın bir üstünlüğü bulunmaktadır. 2004 yılında tarımda istihdam edilen erkeklerin sayısı 298 bin iken, istihdam oranı 66,08'dir. 2004 yılında tarımda istihdam edilen kadınların sayısı ise 153 bin iken, istihdam oranı 33,66'dır. 2006 yılı hem erkeklerin hem de kadınların istihdam miktarının en az olduğu yıldır. Ancak bu yılda orantısal

KUZU, S. H., “Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Mevcut Tarımsal Yapısının Analizi”

olarak kıyaslama yapıldığında 2006 yılı, erkeklerin istihdam oranının 79,92 oranı ile en fazla olduğu yıl iken, kadınların istihdam oranının 20,08 ile en az olduğu yıldır. Dolayısı ile bu yılda kadınların tarımsal istihdamında daha fazla bir düşüşün yaşandığı

gözlemlenmektedir. 2019 yılı ise kadınların istihdam oranının 40,20 ile en yüksek, erkeklerin istihdam oranının 40,20 ile en düşük olduğu yıldır. 2020 yılındaki istihdam oranları 2004 yılındaki verilere yakın değerler içermektedir.

Tablo 6. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Tarımsal İstihdam (2004-2020)

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Cinsiyete Dayalı Tarımsal İstihdam (Bin), (15 + Yaş)					
Yıllar	İstihdam Miktarı (Bin)		Toplam	İstihdam Oranı (%)	
	Cinsiyet			Cinsiyet	
	Erkek	Kadın		Erkek	Kadın
2004	298	153	451	66,08	33,92
2005	243	93	336	72,32	27,68
2006	203	51	254	79,92	20,08
2007	222	69	291	76,29	23,71
2008	262	131	393	66,67	33,33
2009	254	88	342	74,27	25,73
2010	267	145	412	64,81	35,19
2011	254	108	362	70,17	29,83
2012	260	100	360	72,22	27,78
2013	264	164	428	61,68	38,32
2014	306	196	502	60,96	39,04
2015	289	187	476	60,71	39,29
2016	274	165	439	62,41	37,59
2017	303	213	516	58,72	41,28
2018	312	192	504	61,90	38,10
2019	302	203	505	59,80	40,20
2020	311	165	476	65,34	34,66

3.5. Tarımda İstihdamın İşteki Durumu

Tablo 7.'de Güneydoğu Anadolu Bölgesinde tarımda istihdamın işteki durumu ile ilgili olarak tarımda ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan

(tarım işçileri), işveren olan veya kendi hesabına çalışan (üretici – çiftçi) ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların istihdam miktarı ve istihdam oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 7. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Tarımda İstihdamın İsteki Durumu (2004-2020)

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Tarımda İstihdamın İsteki Durumu (Bin), (15 + Yaş)																			
Yıllar	İstihdam Miktarı (Bin)										İstihdam Oranı (%)								
	Ücretli veya yevmiyeli			İşveren veya kendi hesabına			Ücretsiz aile işçisi			Genel Toplam	Ücretli veya yevmiyeli			İşveren veya kendi hesabına			Ücretsiz aile işçisi		
	Cinsiyet			Cinsiyet			Cinsiyet				Cinsiyet			Cinsiyet					
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam		Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
2004	34	12	46	180	17	197	84	124	208	451	7,54	2,66	10,20	39,91	3,77	43,68	18,63	27,49	46,12
2005	48	26	74	150	8	158	45	59	104	336	14,29	7,74	22,02	44,64	2,38	47,02	13,39	17,56	30,95
2006	34	13	47	139	4	143	30	34	64	254	13,39	5,12	18,50	54,72	1,57	56,30	11,81	13,39	25,20
2007	35	14	49	153	5	158	34	50	84	291	12,03	4,81	16,84	52,58	1,72	54,30	11,68	17,18	28,87
2008	43	26	69	168	9	177	51	96	147	393	10,94	6,62	17,56	42,75	2,29	45,04	12,98	24,43	37,40
2009	48	26	74	163	9	172	43	53	96	342	14,04	7,60	21,64	47,66	2,63	50,29	12,57	15,50	28,07
2010	43	32	75	170	21	191	54	92	146	412	10,44	7,77	18,20	41,26	5,10	46,36	13,11	22,33	35,44
2011	60	36	96	159	12	171	35	60	95	362	16,57	9,94	26,52	43,92	3,31	47,24	9,67	16,57	26,24
2012	70	31	101	157	9	166	33	60	93	360	19,44	8,61	28,06	43,61	2,50	46,11	9,17	16,67	25,83
2013	52	36	88	157	16	173	55	112	167	428	12,15	8,41	20,56	36,68	3,74	40,42	12,85	26,17	39,02
2014	62	45	107	162	12	174	82	139	221	502	12,35	8,96	21,31	32,27	2,39	34,66	16,33	27,69	44,02
2015	70	51	121	151	12	163	68	124	192	476	14,71	10,71	25,42	31,72	2,52	34,24	14,29	26,05	40,34
2016	65	46	111	140	9	149	69	110	179	439	14,81	10,48	25,28	31,89	2,05	33,94	15,72	25,06	40,77
2017	75	43	118	156	12	168	73	158	231	517	14,51	8,32	22,82	30,17	2,32	32,50	14,12	30,56	44,68
2018	75	37	112	156	13	169	80	142	222	503	14,91	7,36	22,27	31,01	2,58	33,60	15,90	28,23	44,14
2019	70	47	117	151	13	164	81	143	224	505	13,86	9,31	23,17	29,90	2,57	32,48	16,04	28,32	44,36
2020	95	53	148	144	6	150	73	106	179	477	19,92	11,11	31,03	30,19	1,26	31,45	15,30	22,22	37,53

Söz konusu tablo incelendiğinde; 2004 yılında tarımda ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların sayısı 46 bin iken zamanla artış göstermiş ve 2020 yılında 148 bine yükselmiştir. 2004 yılında 197 bin olan işveren veya kendi hesabına çalışanların (ki bu aynı zamanda üretici-çiftçi sayılarını vermektedir.) sayısı ise 2020 yılında 150 bine düşmüştür. Ücretsiz aile işçileri sayılarında ise azalış ve artışların yaşandığı dönemler olmakla birlikte azalış veya artışların yaşandığı dönemlerde genellikle üretici ve çiftçi sayılarında artış veya azalışlar dikkatleri üzerine çekmiştir. Örneğin tarımda istihdam edilen ücretsiz aile işçilerinin oranı 2004 yılında % 46,12 iken, 2013 yılına kadar ki dönemde % 20 ve 30’lu oranlara kadar gerilemiş, bu zaman aralığında ise üretici çiftçi sayılarında artışlar gerçekleşerek işveren veya kendi hesabına çalışanların oranının % 50’nin üzerine ulaştığı yıllar görülmüştür. Bu yıllar arasında tarım işçileri oranında ise %1 ile %3 arasında değişimler meydana gelmiştir. Dolayısı ile 2004 ile 2012 yılları arasında ücretsiz aile işçilerinden işveren veya kendi hesabına çalışanlara bir geçiş görülmektedir.

Genel anlamda ilk zamanlarda Bölgede; tarımda istihdam edilenlerin en çoğu işveren veya kendi hesabına çalışanlardan oluşmakta iken bunu ücretsiz aile işçileri izlemekte, son sırada ise tarım işçileri gelmekteydi. 2004 yılından 2012 yılına doğru ise İşveren veya Kendi Hesabına çalışanların oranı arttığını belirtmiştik. Ancak bu dönemden sonra İşveren veya Kendi Hesabına çalışanların oranı azalma eğilimine girmiş 2004 yılında % 43,68, 2012 yılında % 46,11 olan istihdam oranı 2020 yılında 31,45’e gerilemiştir. 2012 yılından 2020 yılına kadar olan dönemde bu defa ücretsiz aile işçilerinin istihdam oranında belirgin artışlar, görülmekte iken sayılarında artış ve azalışlar görülmüş, ücretli veya yevmiyeli çalışanların istihdam oranlarında çok fazla fark bulunmamakla birlikte sayılarında bu yıllarda genellikle artışlar yaşanmıştır. 2013 yılında istihdam edilen ücretli veya yevmiyeli sayısı 88 bin iken 2020 yılında bu sayı 148 bin, istihdam oranı ise % 31,03’tür. Dolayısıyla bu dönemde Bölgede işveren veya kendi hesabına çalışanlardan ücretsiz aile işçisine veya ücretli veya yevmiyeli çalışanlara doğru bir kayma mevcuttur. Kırdan kente olan göç, kırsal nüfusun yaşlanması, miras nedeniyle sahip olunan toprak

yüzölçümünün küçülmesi ve kırsal hanelerin tarım dışına yönelimi ile çeşitlenen gelir kaynakları gibi nedenler tarımsal üretimin farklı aşamalarında ücretli emeğin yaygın olarak kullanımına yol açmaktadır.

Cinsiyete dayalı verilere bakıldığında ise; tüm yıllarda ücretli veya yevmiyeli olarak çalışanlarla, işveren veya kendi hesabına çalışanlarda hem sayı itibari ile hem de oransal olarak erkeklere ilişkin veriler daha yüksektir. Ücretsiz aile işçisinde ise bu durumun aksine kadınlara ilişkin veriler daha yüksektir. Yıllar itibari ile ücretli ve yevmiyeli çalışan kadınların oranında artış yaşanmıştır. 2004 yılında ücretli ve yevmiyeli çalışan kadınların oranı 2,66 iken 2020 yılında bu oran 11,11'e yükselmiştir. Ayrıca çalışan kadınların sayılarına bakıldığında ücret ve yevmiyeli olarak çalışan kadınların sayısı 2004 yılında 12 bin iken 2020 yılında 53 bine yükselmiş, ücretli veya kendi hesabına çalışan kadınların sayısı 2004 yılında 17 bin iken 2020 yılında 6 bine düşmüş, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların sayısı ise 2004 yılında 124 bin iken 2020 yılında 106 bine düşmüştür. Dolayısıyla ücretsiz aile işçisi olarak ve işveren veya kendi hesabına çalışmakta olan kadınlarda işçileşmenin yaşandığı ve bu kadınların ücretli ve yevmiyeli tarım işçilerine dönüştüğü değerlendirilmektedir. Benzer durum erkeklerde de yaşanmış işveren veya kendi hesabına çalışan erkeklerin hem sayı olarak hem de oransal olarak azaldığı ve kısmen diğer gruplara doğru yöneldiği gözlemlenmektedir. Özetle 2004 – 2020 yılları arasında Bölgede yaşanan tarımsal dönüşümle birlikte gündün güne topraktan kopmaların, çiftçilikten uzaklaşmaların arttığı ve işçileşmenin süreklilik arz etmeye başladığı değerlendirilmesi yapılabilmektedir.

4. TARIMSAL ÜRETİM

4.1. Tarım Alanları

Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki arazilerin yaklaşık % 52'si tarım alanı şeklinde kullanılmaktadır. Bu alanlara Güneydoğu

Torosların engebeli kısımları ile Siirt ve Şırnak illerinin doğusunda kalan araziler haricinde hemen hemen bölgenin bütün kısımlarında rastlanılmaktadır (Avcı, 2019, s.14).

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 2007-2020 yılları arasındaki Tarım alanları istatistiklerine Tablo-7 'de yer verilmiştir. Söz konusu tablo incelendiğinde; genel anlamda yıldan yıla tarım alanlarındaki azalma kendini göstermektedir. 2007 yılında 32.433.680 dekar olan toplam tarım alanı 2012 yılına kadar yıldan yıla azalarak 29.806.926 dekara inmiştir. 2013 yılında 31.525.928 dekara yükseldikten sonra tekrar yıldan yıla azalma göstererek nihayetinde 2020 yılında 29.017.466 dekar olarak kayıtlara geçmiştir.

Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanlarında da yıllar itibari ile artış ve azalışlar gözükse de gerek ekilen alanlarda gerekse de nadasa bırakılan alanlarda azalış görülmektedir. 2007 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekildiği alan 25.334.973 dekar iken 2020 yılında 20.456.655 dekara inmiştir. Bu durum sebze bahçeleri alanlarında da paralel yöndedir. 2007 yılında 823.818 dekarlık alanda sebze bahçeleri ürünleri üretilmekte iken 2020 yılında bu alan da 616.749 dekara inmiştir. Ancak meyveler, içecekler ve baharat bitkileri alanında durum aksi yöndedir. 2007 yılında meyveler, içecekler ve baharat bitkileri alanı 4.208.571 dekar iken yıldan yıla (2009 yılı haricinde) artış göstererek 2020 yılında 6.154.071 dekara yükselmiştir. 2011 yılında ise Güneydoğu Anadolu Bölgesinde süs bitkileri üretimine başlandığı görülmektedir. Dolayısıyla burada zamanla alternatif ürün üretme yoluna da gidildiği sonucuna ulaşabiliriz. Bu gibi durumlarla birlikte zamanla Bölgede ürün desenlerinin daha da farklılaşacağı ve ürün çeşitliliğinde artışa gidileceği kanısına da varabiliriz. Ancak tarım alanları yüzölçümündeki yıldan yıla yaşanan düşüş giderek topraktan kopuşun ve tarımdan uzaklaşmanın bariz göstergesidir.

Tablo 8. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Tarım Alanları İstatistikleri (2007-2020)

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 2007- 2020 Yıllar Arasındaki Tarım Alanları İstatistikleri [Çayır ve mera alanları hariç) (Dekar), (%)											
Yıllar	Toplam alan	Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin alanı				Sebze bahçeleri alanı		Meyveler, içecekler ve baharat bitkileri alanı		Süs Bitkileri alanı	
		Ekilen alan		Nadas		Yüzölçüm	Oran (%)	Yüzölçüm	Oran (%)	Yüzölçüm	Oran (%)
	Yüzölçüm	Yüzölçüm (De)	Oran (%)	Yüzölçüm	Oran (%)						
2007	32.433.680	25.334.973	78,11	2.066.318	6,37	823.818	2,54	4.208.571	12,98	0	0,00000
2008	31.680.557	24.092.346	76,05	2.447.729	7,73	838.947	2,65	4.301.535	13,58	0	0,00000
2009	31.343.789	24.481.494	78,11	2.111.932	6,74	705.092	2,25	4.045.271	12,91	0	0,00000
2010	32.123.073	25.197.201	78,44	1.895.422	5,90	726.604	2,26	4.303.846	13,40	0	0,00000
2011	30.283.342	22.843.983	75,43	2.314.611	7,64	630.273	2,08	4.494.340	14,84	135	0,00045
2012	29.806.926	22.139.649	74,28	1.873.679	6,29	691.832	2,32	5.101.652	17,12	114	0,00038
2013	31.525.928	23.434.371	74,33	2.203.734	6,99	745.370	2,36	5.142.442	16,31	11	0,00003
2014	31.291.039	23.414.772	74,83	2.025.321	6,47	739.436	2,36	5.111.488	16,34	22	0,00007
2015	31.109.263	23.162.632	74,46	2.010.083	6,46	726.562	2,34	5.209.941	16,75	45	0,00014
2016	30.263.398	22.125.467	73,11	1.962.566	6,48	711.467	2,35	5.463.873	18,05	25	0,00008
2017	29.666.365	22.107.386	74,52	1.311.111	4,42	680.990	2,30	5.566.853	18,76	25	0,00008
2018	29.124.582	21.349.002	73,30	1.206.590	4,14	682.069	2,34	5.886.896	20,21	25	0,00009
2019	29.013.475	20.305.961	69,99	2.047.994	7,06	680.326	2,34	5.979.169	20,61	25	0,00009
2020	29.017.466	20.456.655	70,50	1.789.966	6,17	616.749	2,13	6.154.071	21,21	25	0,00009

Bölgede tarım alanları istatistiklerinde toplam yüzölçüm üzerinden oransal değerlere baktığımızda ise; tahıl ve diğer bitkisel ürünlere ayrılan alanlar toplam tarım alanlarının % 78’ini oluşturmakta iken zamanla yaşanan düşüşle % 70’e kadar bir iniş yaşanmıştır. Sebze bahçelerine ayrılan alan, toplam alanın yaklaşık % 2 - 2,5’lik kısmına denk gelmekte olup zaman içerisinde % 1’in altında yaşanan değişikliklerle birlikte azalmıştır. Meyveler, içecekler ve baharat bitkileri alanı ise 2007 yılında toplam alanın yaklaşık % 13’lük kısmını oluşturmakta iken yıllar itibari ile artış göstererek 2020 yılında % 20’nin üzerine çıkmıştır. Süs bitkileri alanı ise toplam alan içerisinde çok az bir değere sahip olsa da Bölgede yeni bir alternatif ürün üretimi açısından önem arz etmektedir.

Dolayısıyla yıllar itibari ile Bölgede yaşanan tarımsal dönüşümle birlikte tahıllar ve diğer süs bitkilerinin ekildiği alanlarda azalmalar yaşanmakta iken, meyveler, içecekler ve baharat bitkileri alanında artışlar olmuş, alternatif ürün olarak da süs bitkileri yetiştiriciliğine başlanılmıştır. 2011 yılında 135 dekar alanda

üretilen süs bitkileri, sonraki yıllarda daha dar alanlarda üretilmekte olup 2016 yılından sonra 25 dekar alanda üretime devam edildiği görülmektedir.

Tarım alanlarının daralması bazı bölgelerde kırsaldan kopuşun ve buna bağlı olarak işsizliğin temel nedeni iken işsizlik gibi diğer iktisadi faktörler de Bölgede nüfusun kırsaldan kente göç etmesinin asıl sebebi olarak görülmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde kırsal kesimin tarımsal üretimden kar elde edemeyişi, kırsal alandaki refah göstergelerinin düşük oluşu, kırsal nüfusun azalmasının ve köyden kente göçün temel sebebi olarak gösterilebilir. Kırsal kenti takip eden uygulamalara tabi tutulmasının sürekliliği kır-kent arasındaki refah eşitsizliğini de derinleştirmiştir. Bu durum da kırsal kalkınma ihtiyacını arttırmış ve kırsal alanda çeşitli kalkınma strateji, model ve yaklaşımların uygulanmasıyla farklılaşmanın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Nerse, 2016, s. 98). Bu kapsamda Güneydoğu Anadolu Bölgesinde de tarımsal üretime önemli katkılar sağlayacak olan ve dünyanın sayılı projeleri arasında

bulunan Güneydoğu Anadolu Projesi geliştirilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Bölgenin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek burada yaşayan kişilerin gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgelerarası farklılıkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca ülkemizi uluslararası alanda markalaştıran son derece önemli ve kapsamlı ve maliyetli bir proje olma özelliğini de taşımaktadır. Başlangıçta Bölgenin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak ele alınmış olan GAP kapsamında Bölgeye barajlar, hidroelektrik santralleri ile sulama şebekesi yapımı öngörülmüş olup 1989 yılında Master Plan'ın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştü (2020 GAP Son Durum Raporu).

GAP projesi ile birlikte sulamaların devreye girişi özellikle yaş sebze ve meyve ile diğer endüstri bitkilerinin üretimlerinde büyük artışlar meydana getirmiş ve ürün deseni zenginleştirilmiştir. Ancak; daha önce de bahsettiğimiz gibi verimli topraklara sahip kimyasalların az kullanıldığı, ürün deseninin çok çeşitli olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesinde proje kapsamında sulamaya açılan tarım alanlarının artmasıyla birlikte aşırı sulama, yoğun kimyasal ilaç ve gübre kullanımı doğal yapıyı olumsuz etkilemekte iken yeraltı suları, insan sağlığını etkileyecek derecede kirlenmeye, bölge toprakları tuzlanmaya ve çoraklaşmaya başlamıştır (Çetinkaya, Kendal, Sayar, 2013, s.196).

4.2. Bitkisel Üretim

Bölgede yetiştirilen ürünlere bakıldığında; tarla bitkisi olarak mercimek, nohut, buğday, arpa, pamuk, mısır, susam ve tütün gibi ürünler üretilmekte iken, bahçe bitkisi olarak üretilen

tarım ürünleri ise antepfıstığı, badem, kiraz, incir, dut gibi ürünlerdir. Bölgede yetiştirilen sebzelerin başında ise karpuz, kavun, salatalık, domates, biber, patlıcan ve soğan gibi ürünler gelmektedir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi gerek tıbbi ve aromatik bitki gerekse de yağlık tohumlu bitki üretiminde de hatırı sayılır derecede bir zenginliğe sahiptir. Türkiye'deki tarla tarımı yapılan alanlar içerisinde Güneydoğu Anadolu Bölgesi en büyük paya sahip olmakla birlikte tarımsal üretimde kimyasala en az başvurulmuş bölge olma özelliğini de taşımaktadır. Türkiye'de antepfıstığı üretiminin yaklaşık % 95'i Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Gaziantep, Şanlıurfa ve Siirt illerinde dağlık kesimlerde yetiştirilmektedir. Bunun yanında şire üzümü, Mardin kirazı, Siirt Zivzik narı gibi meyveler ile Dicle vadisinde üretilmekte olan Diyarbakır karpuzu, Lice domatesi, Karacadağ çeltiği, kırmızı mercimek ve makarnalık buğday gibi tarımsal ürünler de bölgenin vazgeçilmezlerindedir. Bölgede yetiştirilen ürünlerden en çok paya sahip olan ürünler sırasıyla buğday, pamuk, mercimek, arpa, kırmızı mercimek ve yulafıtır. Bu ürünlerin yanı sıra kapari, kimyon vb. tıbbi ve aromatik bitkilerin de üretimi yapılmaktadır. Bölgede üretimi yapılmakta olan pamuk, antepfıstığı, mercimek, dut, buğday, nohut, nar, kapari ve kimyon gibi tarım ürünlerinin ihracatı da yapılmaktadır (Çetinkaya, Kendal, Sayar, 2013, s.196).

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde üretilmekte olan seçilmiş bazı tarımsal ürünlerin 2005, 2010 ve 2020 yıllarına ait ekildiği alanlar ile üretim miktarlarını ve bu ürünlerin Türkiye'deki ekildiği alanlar ile üretim miktarlarına olan oranlarını belirtir tablolara (şöz konusu tablolar Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı web sitesinde yayımlanmış olan istatistiki verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.) bu ve bundan sonraki sayfalarda yer verilmiştir.

Tablo 9. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Tahıllar Ürünlerinin Ekilen Alan ve Üretim Miktarları ile Türkiye’ye Oranı (Seçilmiş Ürünler) 2005-2010-2020

TAHILLAR												
Ürünler	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						GAB / TÜRKİYE (%)					
	2005		2010		2020		2005		2010		2020	
	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)
Buğday (Durum)	5.907.280	1.540.216	5.262.391	1.500.264	4.139.917	1.631.797	29,54	34,23	39,45	43,49	32,91	40,79
Buğday (Diğer)	5.758.840	1.443.906	7.805.794	2.138.950	7.102.436	2.605.326	7,94	8,49	11,53	13,18	12,50	15,46
Mısır (Dane)	490.080	410.870	1.299.202	940.877	2.157.257	1.932.107	8,17	9,78	21,87	21,83	31,19	29,72
Mısır (Hasıl)	7.240	15.575	200	600	60	60	3,62	3,39	0,22	0,29	0,11	0,05
Mısır (Silajlık)	38.180	174.187	96.941	403.161	320.275	1.502.430	2,12	2,29	3,41	3,24	6,15	5,53

Kaynak: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı - <http://www.gap.gov.tr/>

Bu bağlamda ilk tabloda bazı tahıl ürünlerine yer verilmiş olup, Türkiye’de buğdayın (durum) 2005 yılında %34,23’ünün, 2010 yılında

%43,49’unun ve 2020 yılında da %40,79’unun Güneydoğu Anadolu Bölgesinde üretildiği gözükmektedir. Dane mısırdaki da bu oran 2020 yılında %29,72’dir.

Tablo 10. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Baklagil Ürünlerinin Ekilen Alan ve Üretim Miktarları ile Türkiye’ye Oranı (Seçilmiş Ürünler) 2005-2010-2020

Baklagil												
Ürünler	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						GAB / TÜRKİYE (%)					
	2005		2010		2020		2005		2010		2020	
	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)
Mercimek (Kırmızı)	3.802.070	511.236	2.071.308	415.547	1.965.492	311.796	98,32	98,31	97,89	98,47	93,67	94,94
Mercimek (Yeşil)					53	7	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02
Burçak (Dane)	4.890	536	81.334	10.445	9.600	2.383	24,45	23,30	80,70	86,32	67,40	72,72
Burçak (Yeşil Ot)	4.390	1.188	49.409	41.050	9.698	2.959	21,95	39,60	49,65	51,31	37,86	20,32
Nohut	726.150	96.233	542.999	82.247	588.874	90.751	13,02	16,04	11,92	15,50	11,51	14,40
Fasulye (Kuru)	8.580	1.462	5.105	1.122	3.953	911	0,61	0,70	0,49	0,53	0,38	0,33

Kaynak: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı - <http://www.gap.gov.tr/>

Türkiye’de yetiştirilen bitkisel ürünlerden baklagillere ait tabloya bakıldığında ise kırmızı mercimeğin %94,94’ünün, dane burçağın %

72,72’sinin, nohutun % 14,40’ının Güneydoğu Anadolu Bölgesinden karşılandığı görülmektedir.

Tablo 11. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Yağlı Tohum Ürünlerinin Ekilen Alan ve Üretim Miktarları ile Türkiye’ye Oranı (Seçilmiş Ürünler) 2005-2010-2020

YAĞLI TOHUMLAR												
Ürünler	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						GAB / TÜRKİYE (%)					
	2005		2010		2020		2005		2010		2020	
	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)
Yerfıstığı	50	11	437	183	27.000	27.295	0,02	0,01	0,16	0,19	6,36	12,64
Ayçiçeği (Yağlık)	29.280	2.619	66.297	8.130	69.857	18.067	0,60	0,30	1,20	0,69	1,07	0,95
Susam	151.560	6.827	22.423	1.202	8.283	475	35,70	26,26	7,05	5,12	3,33	2,81
Soya	6.100	1.667	2.048	404	8.853	2.468	7,09	5,75	0,87	0,47	2,52	1,59

Kaynak: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı - <http://www.gap.gov.tr/>

KUZU, S. H., “Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Mevcut Tarımsal Yapısının Analizi”

Yağlı tohumlara ait tabloda dikkati çeken husus ise gerek ekilen alanlarda gerekse de üretim miktarlarında 2005 yılından 2010 yılına doğru

yer fıstığı ve ayçiçeği (yağlık) üretiminde ciddi bir artışın, susam üretiminde ise ciddi bir azalışın yaşandığı dikkatleri üzerine toplamaktadır.

Tablo 12. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Endüstri Bitkileri Ürünlerinin Ekilen Alan ve Üretim Miktarları ile Türkiye’ye Oranı (Seçilmiş Ürünler) 2005-2010-2020

ENDÜSTRİ BİTKİLERİ												
Ürünler	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						GAB / TÜRKİYE (%)					
	2005		2010		2020		2005		2010		2020	
	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)
Pamuk (Kütlü)	2.950.950	1.179.252	2.878.947	1.220.804	1.895.537	888.035	53,96	52,65	59,90	56,78	52,77	50,07
Pamuk Tohumu (Çiğit)	2.950.950	686.779	2.878.947	722.722	1.895.537	532.822	53,96	53,19	59,90	56,78	52,77	50,07
Pamuk (Lif)	2.950.950	447.658	2.878.947	464.194	1.895.537	328.572	53,96	51,83	59,90	56,84	52,77	50,07
Tütün	177.680	14.807	32.086	2.792	134.367	22.899	9,59	10,95	3,94	5,27	16,58	29,92
Şekerpancarı	9.680	40.533	18.781	101.023	47.938	340.650	0,29	0,27	0,57	0,56	0,27	1,52

Kaynak: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı - <http://www.gap.gov.tr/>

ile % 50’lik kısmının Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde üretildiği gözlemlenmektedir.

Endüstri bitkileri verilerinin yer aldığı tabloda ise Türkiye’de pamuk üretiminin 2020 yılı itibari

Tablo 13. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Yumru ve Soğansısı Bitki Ürünlerinin Ekilen Alan ve Üretim Miktarları ile Türkiye’ye Oranı (Seçilmiş Ürünler) 2005-2010-2020

YUMRU VE SOĞANSISI BİTKİLER												
Ürünler	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						GAB / TÜRKİYE (%)					
	2005		2010		2020		2005		2010		2020	
	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)
Sarımsak (Taze)	5.050	7.757	4.425	6.219	7.786	14.837	22,48	28,73	22,62	29,29	27,27	63,54
Sarımsak (Kuru)	11.940	6.193	11.327	7.540	27.940	28.595	10,85	7,55	11,91	9,80	22,06	24,47
Soğan (Kuru)	40.010	89.080	25.320	47.734	26.917	79.021	5,18	4,30	4,04	2,51	21,25	3,47
Patates	1.550	1.205	2.328	6.014	12.805	46.903	0,10	0,03	0,17	0,13	0,87	0,90
Soğan (Taze)	16.430	24.159	16.701	24.146	8.037	12.300	12,28	12,08	15,44	14,59	10,67	9,53

Kaynak: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı - <http://www.gap.gov.tr/>

Yumru ve soğansısı bitkilere ait tablo incelendiğinde; taze sarımsak üretiminde ekilen alanlara nazaran üretimde verimliliğin arttığı ve Türkiye’de üretilen taze sarımsağın 2005 yılında

% 28,73’lük, 2010 yılında %29,29’luk, 2020 yılında ise % 63,54’lük kısmının Bölgeden karşılandığı görülmektedir.

Tablo 14. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Sebze Ürünlerinin Ekilen Alan ve Üretim Miktarları ile Türkiye’ye Oranı (Seçilmiş Ürünler) 2005-2010-2020

SEBZELER												
Ürünler	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						GAB / TÜRKİYE (%)					
	2005		2010		2020		2005		2010		2020	
	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)
Domates (Sofralık)	87.380	235.223	82.644	226.093	73.926	278.534	6,33	3,33	6,70	3,15	6,62	3,22
Domates (Salçalık)	25.660	89.079	69.287	332.534	28.004	119.129	4,07	2,99	12,44	11,55	4,46	2,62
Biber (Salçalık)	86.620	166.928	81.547	143.474	86.260	219.134	29,97	24,37	24,93	18,34	23,14	17,75
Biber (Dolmalık)	37.520	63.705	29.966	44.225	18.549	30.954	19,85	15,93	18,05	11,41	15,09	8,32
Biber (Sivri)	16.820	29.391	13.853	18.640	17.957	29.673	5,15	3,95	4,35	2,28	6,75	3,54
Patlıcan	54.720	164.416	42.460	122.948	31.644	104.945	17,77	17,68	15,87	14,52	17,32	12,76
Kavun	122.550	258.694	95.477	175.148	95.408	192.215	13,24	14,18	12,00	10,87	13,81	11,14
Karpuz	239.530	726.387	168.964	498.450	136.960	469.924	20,55	18,30	17,66	13,53	18,50	13,46

Kaynak: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı - <http://www.gap.gov.tr/>

Bölgede üretilen sebzelere ait tabloya bakıldığında çoğu üründe zamanla ekilen alanlarda aazlımaların mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Örneğin 2005 yılında

kavunun ekildiği alan 122.550, 2010 yılında 95,477 ve 2020 yılında ise 95.408’e düşmüştür. Aynı durum karpuzda da görülmektedir. Sırasıyla bu dönemlerde ekilen alanlar 239.530, 168.964 ve 136.960 şeklinde kayıtlara geçmiştir.

Tablo 15. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde Meyve Ürünlerinin Ekilen Alan ve Üretim Miktarları ile Türkiye’ye Oranı (Seçilmiş Ürünler) 2005-2010-2020

MEYVELER												
Ürünler	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ						GAB / TÜRKİYE (%)					
	2005		2010		2020		2005		2010		2020	
	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)	Ekilen alan (da)	Üretim (ton)
Antep Fıstığı	2.318.740	47.723	2.110.284	117.012	3.678.341	284.225	96,21	79,54	95,39	91,42	96,33	95,90
Üzüm (Sofralık-Çekirdekli)	711.620	347.426	695.069	402.985	607.523	607.523	117,13	21,71	29,65	23,76	33,35	33,35
Üzüm (Şaraplık)	175.890	87.838	238.254	124.540	166.432	166.432	105,68	19,52	32,30	26,99	28,55	28,55
Üzüm (Sofralık-Çekirdeksiz)	12.870	10.116	21.106	18.655	4.369	4.369	294,58	2,53	5,94	3,37	1,36	1,36
Üzüm (Kurutmalık-Çekirdekli)	338.710	168.785	369.891	187.654	306.382	306.382	110,55	42,20	53,80	43,51	56,40	71,03
Üzüm (Kurutmalık-Çekirdeksiz)	6.130	4.514	1.717	256	381	381	1608,92	0,45	0,26	0,02	0,05	0,05
Zeytin (Sofralık)	51.910	8.235	101.234	9.677	89.697	8.678	3,04	2,06	4,60	2,58	3,83	2,09
Zeytin (Yağlık)	356.410	69.197	519.652	47.502	778.678	81.579	7,26	8,65	9,22	4,57	11,91	10,15

Kaynak: Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı - <http://www.gap.gov.tr/>

Üretilen meyveler tablosuna baktığımızda ise, Türkiye ihracatı açısından önemli bir yere sahip olan antepfıstığına ilişkin veriler dikkatleri üzerine toplamaktadır.

Antepfıstığı sert kabuklu meyveler grubu içerisinde yer almakta olup, ağırlıklı olarak

Gaziantep, Şanlıurfa, Siirt ve Adıyaman illerinde yetiştirilmektedir. Toplamda yaklaşık 3 milyon 700 bin dekar alanda yılda yaklaşık 284 bin ton üretim yapılmaktadır. Ağaç başına ortalama verim 4 kg’dır. Antepfıstığı hem suluda hem de yağışa dayalı şartlarda yetiştirilebilmektedir.

KUZU, S. H., “Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Mevcut Tarımsal Yapısının Analizi”

Antepfıstığının verimi sulu tarımda daha fazla olmasına karşılık, ülkemizde kıraç alanları iyi değerlendiren bit tür olmasından ötürü çiftçiler tarafından kıraç alana özgü bir tür olduğu bilinmektedir. Bu sebeple de Bölgede daha çok yağışa dayalı şartlarda, traktör girişinin zor olduğu yüksek ve dağlık kesimlerde yetiştirilmektedir. Toprak işleme sapan bel v.s. gibi klasik toprak işleme aletleri ile yapılmaktadır. Kimyasal gübre maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle daha çok çiftliklerden elde edilen hayvan gübresi kullanılmaktadır (Çetinkaya, Kendal, Sayar, 2013, s.196).

Görüldüğü üzere Türkiye’de antepfıstığının % 95,90’lık kısmı Güneydoğu Anadolu bölgesinde üretilmektedir. 2005 yılında ekildiği alan 2.318.740 dekar ve üretim miktarı 47.723 ton iken, 2020 yılı itibari ile ekildiği alan 3.678.341 dekara ve üretim miktarı 284.225 tona ulaşmıştır. Dolayısıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi için antepfıstığı, Karadeniz bölgesinin fındığı veyahut çayı misali, üretilen en önemli tarım ürünlerinden biridir. Bölgedeki çiftçilere sağladığı gelirin yanında ihraç ürünü olarak ülke ekonomisine sağladığı katkı nedeniyle de son derece önem arz etmektedir.

5. SONUÇ

Çalışmamızda sunduğumuz istatistiki verilerin analizi neticesinde; Güneydoğu Anadolu Bölgesinde artan nüfusa rağmen kırsal nüfusun giderek azaldığı, tarımdaki istihdamın giderek gerilediği, kırdan kente doğru bir göç yoğunluğunun yaşandığı, çalışanların giderek tarım dışı sektörlerle yöneldiği ve topraktan kopma ve tarımdan uzaklaşma olgusunun yaşandığı anlaşılmıştır. Tarımsal gelirin azalması ile birlikte tarımsal istihdamdaki ve kırsal nüfustaki düşüş, tarım üreticilerini giderek tarımdan koparmış, tarım dışı sektörlerde ücret karşılığında çalışmak zorunda kalmalarına neden olmuştur. Ayrıca bu insanların tarım dışı sektörlerle yönelmesi ve kente olan göçler artık kırsal alanda hane halkı dışından emek talebini de arttırmıştır. Bu durum da üreticilikten ya da tarımda ücretsiz aile işçiliğinden ücretli ve yevmiyeli çalışanlara doğru yönelmeye sebep olmuştur. Ayrıca gerek yerli (yerli mevsimlik

gezici tarım işçiliği) gerekse de yabancı göçmenlerle de bu talep karşılanmaya çalışılmaktadır.

Öte yandan topraktan kopuşun, kırsal nüfusta ciddi bir düşüşün, farklı sektörlerle yönelimin, tarımda işçileş(tir)me ve ekonomik faaliyetlerde çeşitlenmenin yaşandığı bölgede, üretici ile köylü farklılaşması sürecinin hızlandığı sonucuna da varılmıştır. Bu duruma sebep olan faktörün ise, genel anlamda tarım politikalarının piyasalara eklemesiyle gelir dağılımındaki eşitsizliğin köylüler aleyhine daha da artması, geliri düşen köylülerin daha da yoksullaşması ve farklı arayışlar içerisine girmesi olduğu kanısına varılmıştır.

KAYNAKÇA

Avcı, S. (2019). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Tarımsal Üretim İle İklim Değişkenliği Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Çetinkaya, H. , Kendal, E. & Sayar, M. S. (2013). Ekolojik Tarım Açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* , (1) , 195-198.

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2021). 2020 GAP Son Durum Raporu, Şanlıurfa.

Kuzu, H. , Karadöl, H. & Aybek, A. (2021). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Tarımsal Mekanizasyon Düzeyinin 2010-2019 Yıllarındaki Değişimi Ve Gelecek Yıllar İçin Trend Analizi İle Belirlenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 26 (1), 41-62.

Nerse, S. (2016). *Güneydoğu Anadolu'da Kırsal Toplumsal Yapıda Değişme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. - <http://www.gap.gov.tr/>

Türkiye İstatistik Kurumu - <https://www.tuik.gov.tr/>

ORDU ÜNİVERSİTESİ
ÜNYE İKTİSADİ VE İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

